

De invloed van overstromingsrisicozonering op de integratie van de water sector

Jorrit Visser
S2249618

Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen
Begeleider: drs Van Steen

Juni 2015

Colofon

Opdracht:	Bachelor thesis Bsc Technische Planologie
Thema:	Overstromingsrisicozonering
Titel:	De invloed van overstromingsrisicozonering op de integratie van de water sector.
Omschrijving:	In deze bachelorthesis wordt dieper op het concept overstromingsrisicozonering ingegaan. Aan de hand van Primaire en secundaire data wordt antwoord gegeven op de vraag: <i>“In hoeverre kan en/of heeft overstromingsrisicozonering in Nederland de samenwerking met andere regio’s en met andere sectoren bevorderen respectievelijk bevorderd?”</i>
Aantal woorden:	7.401
Versie:	Definitief
Plaats:	Groningen
Datum:	11-06-2015
Auteur:	Jorrit A. Visser
Studentnummer:	S2249618
Contact:	j.a.visser.3@student.rug.nl
Universiteit:	Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit:	Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen
Begeleider:	drs. Van Steen

Voorwoord

Voor u ligt de bachelorscriptie 'De invloed van overstromingsrisicozonering op de integratie van de water sector'. Dit onderzoek gaat over het planologisch instrument 'overstromingsrisicozonering'; er wordt gekeken in hoeverre dit instrument heeft meegewerkt aan de integratie van de water sector met andere sectoren en regio's. Ik heb voor dit onderwerp gekozen omdat ik gedurende mijn studie Technische Planologie steeds meer aandacht kreeg voor de water sector. Het schrijven van deze scriptie is een leerproces voor mij geweest. De kennis die ik heb opgedaan gaat verder dan alleen de inhoud van dit schrijven, ook het schrijfproces zelf heeft mij veel kennis opgeleverd. Ik ben derhalve ook regelmatig tegen problemen aangelopen die ik vooraf niet had verwacht. Deze scriptie is tot stand gekomen met behulp van een aantal mensen. Namens dit schrijven wil ik deze mensen bedanken.

Allereerst wil ik drs. van Steen bedanken, mijn begeleider voor deze scriptie. Zijn aanmerkingen waren nuttig, helder en resultaat gericht. Bij de start van dit schrijven verbleef ik voor een stage in Parijs, zodoende kreeg ik de heer van Steen toegewezen als begeleider. Omdat het schrijven niet altijd soepel verliep vroeg dit proces om geduld. Verder wil ik de geïnterviewden bedanken voor de medewerking bij de gehouden interviews. Het gaat hierbij om de heer Ros van Waterschap Groot Salland, de heren van den Berg en de heer Schuurman van de gemeente Kampen en Dr. Klijn van onderzoeksinstituut Deltares. Jullie kennis, ervaring en hulp heeft mij veel opgeleverd.

Jorrit Visser

Groningen, 11 juni 2015

Samenvatting

Overstromingsrisicozonering is een planologisch instrument dat door middel van kaarten gebieden onderscheidt in verschillende overstromingsrisico's. Aan de hand van de kaarten kunnen er specifieke inrichtingsmaatregelen worden bepaald. Door deze maatregelen te treffen moet overstromingsrisicozonering bijdragen aan het veiligheidsbeleid tegen overstromingen en aan een duurzame ruimtelijke planning.

Nederland als waterstaat heeft de afgelopen jaren veel ontwikkelingen gekend. Dit is begonnen met de watersnoodramp in 1953. De deltacommissie die destijds is aangesteld moest het ministerie adviseren welke maatregelen er noodzakelijk waren om een volgende watersnoodramp te voorkomen. Deze maatregelen waren van technisch, rationele en sectorale aard. De laatste jaren heeft de waterplanning een transitie gekend naar een meer adaptieve integrale aanpak waar beslissingen door verschillende disciplines en op verschillende niveaus worden genomen. Een secundaire doelstelling van overstromingsrisicozonering, het thema van dit onderzoek, is het stimuleren van integraal denken. Dit onderzoek gaat verder in op de hoofdvraag: *“In hoeverre kan en/of heeft overstromingsrisicozonering in Nederland de samenwerking met andere regio's en met andere sectoren bevorderen respectievelijk bevorderd?”*

Vanuit het theoretisch kader en het onderzoeksvoorstel zijn de onderzoeksmethoden om de hoofd- en deelvragen te beantwoorden bepaald. De Primaire data is gebaseerd op drie verschillende interviews en de secundaire data is ingevuld door een literatuuronderzoek.

Uit dit onderzoek komt naar voren dat overstromingsrisicozonering een jonge en nieuwe benadering is en dat het nog geen grote impact heeft gehad op grote projecten. De secundaire doelstelling, het stimuleren van integraal denken, krijgt op dit moment geen waarde toegewezen; het is ook de vraag of dit in de toekomst gaat gebeuren. De belangrijkste reden hiervoor is dat de kaarten en zoneringen wel in verschillende projecten worden gebruikt maar dat het als hulpmiddel dient. Het brengt partijen niet dichterbij elkaar, het zijn de competenties van mensen en de noodzaak die daarvoor zorgen. Als er gesprekken tussen verschillende regio's en sectoren ontstaan zijn dat gesprekken die worden opgezet voordat de kaarten aan de orde komen. Ook komt naar voren dat dat er veel belangen en rechten op bepaalde grondgebieden kunnen zitten. Dit bepaalt met wie en wanneer een gesprek tot stand komt. Overstromingsrisicozonering kan er voor zorgen dat belangen en rechten in het geding komen. Actoren, sectoren en regio's zijn bang om macht te verliezen. Ook is het makkelijker voor partijen om deadlines en budgetten binnen de perken te houden als er sectoraal gewerkt wordt. Zolang actoren, sectoren en regio's bang zijn om macht te verliezen of vasthouden aan de eigen gestelde budgetten en deadlines zal overstromingsrisicozonering nooit de samenwerking tussen de watersector en andere regio's en sectoren bevorderen.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
1.1 Aanleiding	1
1.2 Probleemstelling	2
1.3 Leeswijzer	3
2. Theoretisch kader	4
2.1 Duurzame ontwikkeling	4
2.2 Integrale waterplanning	4
2.3 Overstromingsrisicozonering	4
2.4 Risico	5
2.5 Overstromingsrisicokaarten	5
2.6 Taken en verantwoordelijkheden in het waterbeheer	7
2.7 Conceptueel model	8
3. Methodologie	10
3.1 Literatuuronderzoek	10
3.2 Case studies	10
3.3 Interviews	10
3.4 Ethiek	10
4. Van integraal naar sectoraal	12
4.1 Methode voor samenwerking	12
4.1.1 Belangen	12
4.1.2 Grenzen	12
4.1.3 Interviews	13
4.2 Locaties overstromingsrisicozonering	14
4.2.1 Voorbeeld: Provincie Utrecht	14
4.2.2 Voorbeeld: De Hoekse Waard, IJsselmonde en het Eiland van Dordrecht	15
4.2.3 Interviews	18
4.3 Actoren	19
4.3.1 Voorbeeld: Provincie Utrecht	19
4.3.2 Voorbeeld: De Hoekse Waard, IJsselmonde en het Eiland van Dordrecht	19
4.4 Samenwerking	20
4.4.1 Zuidplaspolder	20
4.4.2 Ervaringen	20
4.4.3 Interviews	21
5. Conclusies	22
6. Literatuurlijst	23
Bijlage I: Vragenlijst	25
Bijlage II: Transcriptie interview dr. Klijn	26
Bijlage III: Transcriptie interview dhr. Ros	32
Bijlage IV: Transcriptie interview gemeente Kampen	41

Lijst van tabellen en figuren

Tabellen:

Tabel 1.1: Groei landgebruik tot 2030	2
Tabel 4.1: Classificatie van type gebied naar het gevaar van overstroming	17
Tabel 4.2: Opbouw van legenda-eenheden voor een risicokaart	17

Figuren:

Figuur 2.1: De drie belangrijkste variabelen onttrokken	5
Figuur 2.2: Overstromingskanskaart	6
Figuur 2.3: Blootstellingskaart	7
Figuur 1.4: Conceptueel model	9
Figuur 4.1: Mogelijkheden voor maatregelen overstromingsrisico	13
Figuur 4.2: Gevolgen doorbraak primaire keringen provincie Utrecht	15
Figuur 4.3: Gevarenkaart en Risicokaart IJsselmonde, Hoekse Waard en Eiland van Dordrecht	16
Figuur 4.4: Gebiedsperspectievenkaart van IJsselmonde, Hoekse Waard en Eiland van Dordrecht	18

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Sinds de watersnoodramp van 1953 zijn er heel wat ontwikkelingen geweest in Nederland als waterstaat, dit alles voor de preventie tegen het water. De ontwikkelingen zijn begonnen met het aanstellen van een deltacommissie door het toenmalige ministerie van Verkeer en Waterstaat. Deze commissie heeft de basis gelegd voor de huidige veiligheidsnormen om Nederland te beschermen tegen overstromingen (Pieterse et al., 2009). De hoogte van de normen werd gebaseerd op de mogelijke omvang van de ramp, uitgedrukt in slachtoffers en economische schade. De toenmalige veiligheidsnormen zijn allemaal gerealiseerd. Er moet worden gedacht aan dijkverhogingen en de aanleg van dammen en stormvloedkeringen.

Echter zijn de tijden veranderd, de economische waarde van veel bedijkte gebieden is enorm toegenomen (MNP, 2007). Om dit te compenseren kunnen de dijken worden verhoogd, echter heeft dit weer als effect dat er meer wordt geïnvesteerd in dit achterland. Dit verschijnsel blijft zich herhalen. Daarom is in het ontwerp-Nationaal Waterplan (oNWP; VenW 2008) een nieuwe benadering gepresenteerd. De nadruk is meer op het beperken van de schade en gevolgen gelegd; een overstroming is nooit helemaal uit te sluiten. De benadering wordt ook wel de 'meerlaagsveiligheid' genoemd, dit omdat in dit kader met drie veiligheidslagen wordt gewerkt:

- laag 1: preventie (het voorkómen van overstroming), als de belangrijkste pijler van het beleid;
- laag 2: duurzame ruimtelijke planning, om de gevolgen van een mogelijke overstroming te beperken;
- laag 3: rampenbestrijding, om het aantal slachtoffers door overstroming te beperken.

Dit onderzoek richt zich op de tweede laag, de laag van duurzame ruimtelijke planning. Het begrip overstromingsrisicozonering heeft ook veel te doen met deze laag. Het toenmalige Ministerie van Verkeer en Waterstaat beweert:

“Deze methode biedt een kader om gebied specifieke overstromingsrisico’s te koppelen aan de bestemming en ontwikkeling van gebieden en functies” (oNWP, 2008 p.77)

Het primaire doel van overstromingsrisicozonering is gebieden te onderscheiden met verschillende overstromingsrisico’s. Door voor elk van deze gebieden specifieke inrichtingsmaatregelen te hanteren kunnen risico’s worden ingeperkt en wordt bijgedragen aan een duurzame planning. Een secundair doel is ook het stimuleren van integraal denken. Dit is nodig omdat de grond in Nederland steeds schaarser wordt. Doordat deze grond schaarser wordt zullen bepaalde gebieden meerdere functies gaan herbergen. De urgentie hiervan kan duidelijk worden gemaakt door de volgende cijfers uit de Vijfde Nota Ruimtelijk Ordening (2001), dit gaat om een lage groei scenario:

Groei landgebruik tot 2030	
Stedelijk/infrastructuur	+ 106,000 tot 199,000 ha
Landbouw	- 170,000 tot - 475,000 ha
Natuur	+ 333,000 ha
Recreatie	+ 144,000 ha
Water	+ 490,000 ha

Tabel 1.1: Groei landgebruik tot 2030. Bron: Ministerie VROM: 2001

Er wordt niet alleen naar de risicozone zelf gekeken maar ook naar de nabije omgeving. Immers kunnen veiligheidsmaatregelen verderop het veiliger maken in de directe omgeving. Er wordt dan ook door het ministerie beweerd dat de meerwaarde van dit instrument is dat deze het integraal denken over een gebied bevordert (Pieterse et al., 2009). Zo helpt een overstromingsrisicokaart hier ook bij. Deze kaart zet gemeenten aan om na te denken over het plan van eisen bij diverse projecten; wanneer de kaart wordt gebruikt bij de gemeentelijke structuurvisie kan de regionale oriëntatie wordt versterkt. Dit moet er voor zorgen dat de samenwerking met buurgemeenten, Rijkswaterstaat en de provincie wordt versterkt en behouden. De waterschappen kunnen hier ook een rol in spelen, deze kunnen de zonering gebruiken om samen met de gemeenten nieuwe stedenbouwkundige en landschappelijke inrichtingsconcepten te ontwikkelen (Pieterse et al, 2009).

Overstromingsrisiconzonering kan geleidelijk Nederland op de lange termijn veiliger maken. Niet zozeer door maatregelen voor te schrijven maar door een rol te gaan spelen in de lokale en regionale planningsprocessen (Pieterse et al, 2009). Water heeft namelijk niet altijd een voornamelijke rol gespeeld in het planningsproces. Overstromingsrisiconzonering maakt gevolgen van ruimtelijke beslissingen expliciet. Dit door middel van informerende en procedurele instrumenten. Op deze manier kan de risiconzonering de uitkomst beïnvloeden en kunnen toekomstige fouten worden voorkomen. Ook is het planningsinstrument goed te implementeren in de huidige bestuurlijke praktijken.

Bij overstromingsrisiconzonering wordt er breder gekeken dan alleen de risicozone zelf; immers kan een ontwikkeling op lokale schaal invloed hebben op regionale of nationale schaal. Zodoende wordt er ook op regionale schaal gekeken naar oplossingen voor lokale gebieden; dit stimuleert het zoeken naar regionale oplossingen en het integraal denken naar oplossingen (Pieterse et al, 2009). Het integraal denken naar oplossingen wordt in de toekomst alleen nog maar belangrijker. Dit door toenemende dreiging van het water; er moet meer ruimte worden gegeven aan water en dit vraagt meer flexibiliteit in de schaarse ruimte.

1.2 Probleemstelling

De toenemende dreiging van het water is een gevolg van klimaatverandering. Het zeespiegelniveau zal gaan stijgen en de rivieren gaan met een hogere piekafvoer te maken krijgen. De druk op de waterkering van Nederland zal toenemen, investeren in de waterkering zal een korte termijn oplossing zijn. Bovendien zal er altijd een kans bestaan dat de waterkering faalt. Een betere samenwerking tussen regio's en sectoren zal de waterveiligheid van Nederland verhogen. Als het planologisch instrument 'overstromingsrisiconzonering' voor een betere samenwerking zorgt betekent dit ook een verhoogde veiligheid voor Nederland. Er is daarom behoefte om meer inzicht te krijgen in hoeverre overstromingsrisiconzonering de samenwerking met andere regio's en met andere sectoren kan bevorderen of heeft bevorderd.

Het doel van het onderzoek is inzicht krijgen in hoeverre overstromingszoning de samenwerking met andere regio's en met andere sectoren kan bevorderen en/of heeft bevorderd. Dit resulteert in de volgende hoofdvraag:

“In hoeverre kan en/of heeft overstromingsrisicozoning in Nederland de samenwerking met andere regio's en met andere sectoren bevorderen respectievelijk bevorderd?”

Deze hoofdvraag heeft geresulteerd in de volgende deelvragen:

1. *Op welke wijze wordt in overstromingsrisicozoning de samenwerking met andere regio's en sectoren verondersteld of afgedwongen?*
2. *a. Waar in Nederland is overstromingsrisicozoning inmiddels geïmplementeerd?*
b. Welke actoren en stakeholders werken daarbij samen?
3. *a. Is in deze samenwerking, in een nader te onderzoeken aantal cases, ook een rol weggelegd voor samenwerking met andere regio's en sectoren?*
b. Wat zijn de ervaringen met deze samenwerking met andere regio's en sectoren?

1.3 Leeswijzer

Dit onderzoek is onderverdeeld in vijf hoofdstukken. In het huidige hoofdstuk heeft u kunnen lezen wat de aanleiding en de onderzoeksvragen in dit onderzoek zijn. In het volgende hoofdstuk wordt het theoretische kader uitgewerkt. Hoofdstuk drie gaat verder in op de methodologie van dit onderzoek. In hoofdstuk vier komen de resultaten van de deelvragen aan bod. In het laatste hoofdstuk komt de conclusie aan bod en wordt antwoord gegeven op de hoofdvraag. Tot slot worden de vragenlijst en de interviews weergegeven in de bijlages.

2. Theoretisch kader

2.1 Duurzame ontwikkeling

Volgens het rapport *Our Common Future* (Brundtland, 1987) kan duurzame ontwikkeling worden gedefinieerd als een sociale ontwikkeling op een manier die de economische welvaart en milieubescherming combineert met sociale cohesie. Ook komt naar voren dat duurzame ontwikkeling een ontwikkeling moet zijn die voorziet in de behoeften van het heden zonder afbreuk te doen aan de behoeften van toekomstige generaties (Brundtland, 1987). Echter is dit begrip vatbaar voor een behoefte verschuiving. De behoeftes in het heden hoeven niet de behoeftes in de toekomst te zijn. Dezelfde duurzame ontwikkeling kan er voor zorgen dat behoeftes op economisch, sociaal en cultuur gebied veranderen.

Duurzame ontwikkeling op het gebied van waterbeheer houdt in dat het afwentelen van waterkwaliteits- en waterkwantiteitsproblemen naar elders voorkomen dient te worden (Kragt et al., 2005). Bij nieuwe waterprojecten dient het overdragen van problemen in ruimte en tijd gereduceerd te worden, of beter, voorkomen te worden. Zo wordt ook bij duurzaam waterbeheer de huidige generatie van haar behoeften voorzien zonder afbreuk te doen aan de behoeften van toekomstige generaties.

2.2 Integrale waterplanning

De sectorale waterplanning is veranderd in een integrale waterplanning. Dit houdt in dat er meerdere actoren bij beslissingen betrokken zijn, hier moet gedacht worden aan water management, ruimtelijke planning en actoren in de ecologie. Als we specifiek naar Nederland kijken worden er integrale beslissingen genomen door het Ministerie van infrastructuur en milieu, de provincie en gemeentes, waterschappen, grondeigenaren en overige actoren als de bevolking (Rijke et al., 2012). Er kan ook worden beweerd dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden van technisch-rationeel plannen naar communicatieve planning (De Roo, 2002).

Het “Ruimte voor de rivier” programma heeft een nieuwe meerlaagse overheid aanpak geïntroduceerd. Verschillende disciplines (water, natuur, landbouw, milieu, bouw en planning) werken samen op verschillende niveaus (nationaal, regionaal en lokaal). Deze benadering is noodzakelijk voor het overwinnen van tegenstellingen tussen verschillende actoren; dit leidt tot een integrale waterplanning (Rijke et al., 2012). Overstromingsrisicozonering heeft als secundair doel om een integrale aanpak te stimuleren.

2.3 Overstromingsrisicozonering

Overstromingsrisicozonering is een instrument dat primair moet zorgen dat de gevolgen van overstromingen worden beperkt of helemaal worden voorkomen. Dit gebeurt door gebieden te onderscheiden in zones, het vermindert niet de kans op een overstroming. Secundair is het een instrument om integrale gebiedsontwikkeling te stimuleren. De kracht van het concept overstromingsrisicozonering moeten de verschillende kaarten zijn; de verschillende risicozones in beeld brengen geeft namelijk de diversiteit en de samenhang van een gebied weer. Dit kan aanleiding zijn om gesprekken te starten over ontwikkelingen in een gebied die een sectorale aanpak krijgen (Pieterse et al., 2009).

Deze planningsmethode is ontwikkeld om ingebed te worden in de bestaande taakverdeling tussen het rijk en de zogenaamde decentrale overheden: provincies, gemeenten en de waterschappen (Pieterse et al., 2009). Bij centrale projecten wordt er gekeken op de lange termijn, hierbij moet gedacht worden aan de Deltawerken of de Afsluitdijk. Bij decentrale projecten is dit niet of minder

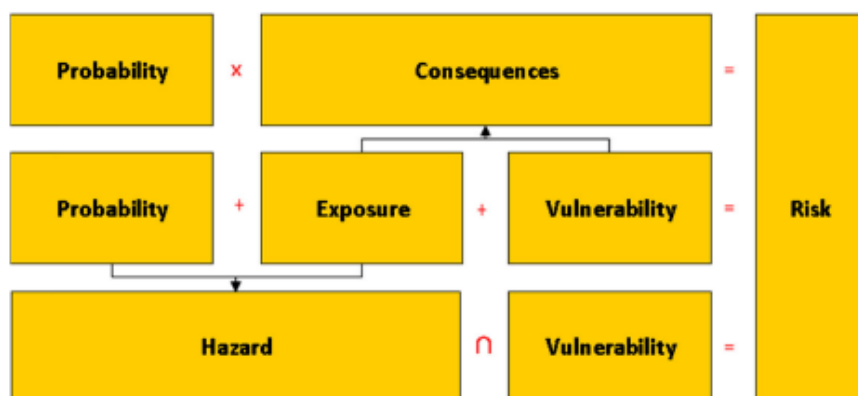
het geval. De overheid tracht door middel van overstromingsrisicozonering dat overstromingsrisico's mee worden genomen in de beslissingen op lagere schaalniveaus. Overstromingsrisicozonering kan ook als verbinding fungeren tussen een horizontale sectorale verdeling of scheiding, het raakt hierbij verschillende vlakken. Bij de sectoren kan gedacht worden aan waterbeheer, ruimtelijke ordening en externe veiligheid.

2.4 Risico

Om de kaarten goed in beeld te hebben is het belangrijk om het begrip risico te belichten. Risico kan op twee manieren worden gedefinieerd (Klijn et al., 2015).

1. Risico = overstromingskans x gevolgen van de overstroming
2. Risico = overstromingsgevaar x kwetsbaarheid van de regio

De eerste definitie wordt veelal gebruikt onder de harde natuurlijke wetenschappen die streven om de kans op overstromingen te verminderen. De tweede definitie wordt gebruikt bij de zachte sociale wetenschappen die gevaar als een statisch gegeven zien en zodoende het gedrag van mensen, bedrijven en organisaties hier beter op wil laten aansluiten. Echter kun je uit deze vier variabelen drie belangrijke variabelen extraheren. De kans, de blootstelling en de kwetsbaarheid, dit wordt weergegeven in figuur 2.1.

Figuur 2.1: De drie belangrijkste variabelen onttrokken, de kans, de blootstellingen dek wetsbaarheid. Bron: Klijn et al. (2015).

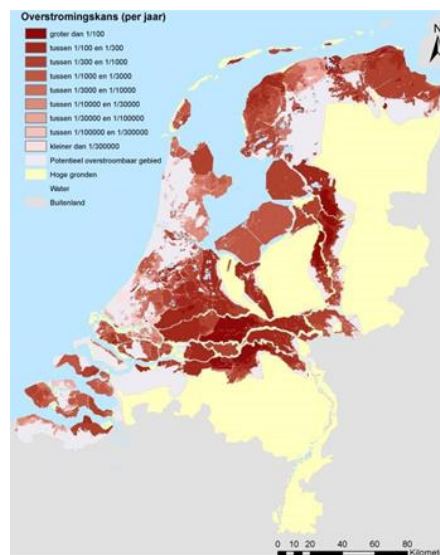
Uit deze drie variabelen zijn zes kaarten te ontwikkelen. Drie kaarten die de variabelen individueel weergeven, de gevarenkaart, de gevolgenkaart en de kaart die alle drie de variabelen combineert de zogeheten risicokaart. De conclusie is dan ook dat overstromingsrisicozonering wordt gerealiseerd met zes kaarten. De risicokaart en de gevarenkaart zijn het meest bruikbaar (Pieterse et al., 2009).

2.5 Overstromingsrisicokaarten

Om de kaarten beter te begrijpen is het van belang om de definities van de begrippen kans, blootstelling en kwetsbaarheid te kennen. Immers zijn op basis van deze drie factoren drie individuele kaarten te ontwerpen. Ook zijn de variabelen kans, blootstelling en kwetsbaarheid de basis voor de risico- en de gevarenkaart.

De kans is gerelateerd aan de waarschijnlijkheid dat een locatie kan overstromen, en wat de verwachte terugkeertijd is van een overstroming. Dit kan zowel in bedijkte gebieden door toedoen

van technisch falen of onbedijkte gebieden die bij hoog water onder water komen te staan (Pieterse et al., 2013). Figuur 2.2 toont een overstromingskanskaart aan.

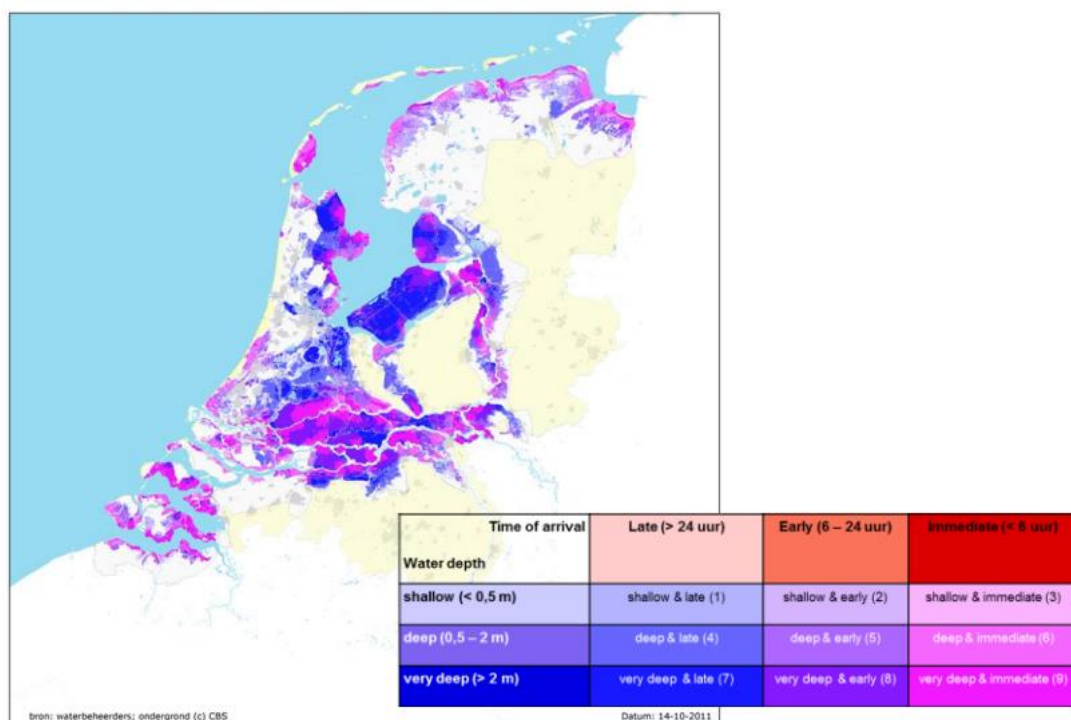
Figuur 2.2: Overstromingskanskaart. Bron: Klijn et al. (2014)

De blootstellingskaart (figuur 2.3) wordt samengesteld aan de hand van de variabelen maximale diepte en de tijd voor het water arriveert. Er zijn meer variabelen maar die zouden de blootstellingskaart onnodig complex en irrelevant maken. De variabele diepte wordt bepaald aan de hand van drie niveaus (Pieterse et al., 2013):

1. Ondiep (minder dan 0,5 meter), mensen zijn nog in staat om te lopen en veilig het gebied te verlaten;
2. Middeldiep (van 0,5 tot 2 meter), vluchten op korte afstand nog mogelijk;
3. Diep (hoger dan 2 meter), mensen moeten het gebied onmiddellijk verlaten.

De tweede variabele is de snelheid, deze variabele is belangrijk omdat mensen tijd nodig hebben om te vluchten. Deze variabele wordt in twee niveaus geclassificeerd (Pieterse et al., 2009):

1. Langzaam (meer dan 9 uur de tijd), lange tijd om gebied te ontluchten;
2. Snel (korter dan 9 uur de tijd), korte tijd om gebied te ontluchten.

Figuur 2.3: Blootstellingskaart. Bron: Klijn et al. (2014)

De laatste variabele is de kwetsbaarheid. De kwetsbaarheid geeft aan of het gebied goed beschermd is in combinatie met de waarde van het gebied. Een economisch waardevol gebied herbergt meer vitale objecten en bevolking en zal kwetsbaarder zijn voor overstromingen. Daarentegen worden deze gebieden meestal van een betere bescherming voorzien zodat de kwetsbaarheid afneemt. De kaarten hebben een meerwaarde voor integraal denken; de kaarten kunnen er voor zorgen dat beslissingen over specifieke projecten in een betere context met de omgeving wordt genomen. Er zal vaker over de territoriale grenzen (provincie, gemeente) en sectorale grenzen heen worden gekeken omdat er een besef ontstaat dat verschillende schalen elkaar beïnvloeden. Als er op de kaarten grote risico's of gevaren worden weergegeven kan de locatiekeuze worden veranderd. Ook kan het zijn dat het gevaar op een specifieke locatie wordt verkleind door elders in de regio aanpassingen te verrichten.

2.6 Taken en verantwoordelijkheden in het waterbeheer

Er zijn diverse taken in het waterbeheer, voor dit onderzoek is het belangrijk om deze rollen en verantwoordelijkheden te kennen. In het waterbeheer is het niet altijd duidelijk wie er verantwoordelijk is, rollen en taken verschuiven ook in een snel tempo. Financiële en politieke belangen hebben hier een sterke invloed op. Invloeden en kosten verschuiven immers met de wijzigingen bij de verantwoordelijkheden (Mostert, 2013).

Het rijk is verantwoordelijk voor de strategische doelen, het nationale beleid en het opstellen van wettelijke kaders en normen ten opzichte van de waterveiligheid. Het beleid is gericht op taken zoals veiligheid, handhaving, hydraulische voorwaarden, dijkbewerking, en financiering. Ook is het rijk verantwoordelijk voor de Primaire waterkeringen, de keringen die bescherming tegen overstromingen van de Rijkswateren bieden; Rijkswateren zijn de zee en de grote rivieren. Het rijk moet tevens rapporteren aan de politiek (Van Houten, 2011).

De provincie controleert en houdt toezicht, zo coördineert en bundelt het de rapportages van waterkeringsbeheerders en keurt het dijkverbeteringsplannen. De provincie is een verbindingsstuk

tussen het Rijk en de waterschappen. Zo vertaalt de provincie nationaal beleid in regionaal beleid en het houdt toezicht op het werk van beide waterkeringsbeheerders. Als er grote hoeveelheden grondwater wordt onttrokken moet de provincie een vergunning verlenen.

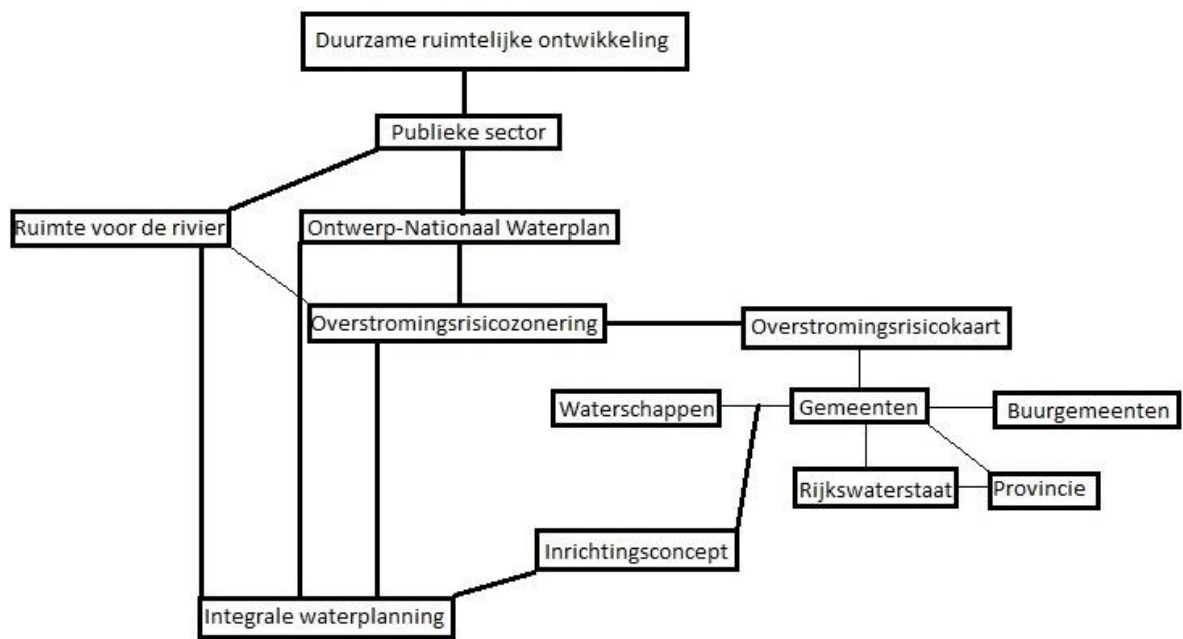
De waterschappen zijn samen met het Rijk de beheerders van het water. De waterschappen hebben de verantwoordelijkheid over het beheer van de regionale watersystemen; dit zijn veelal de kanalen en poldervaarten. Het verwerken van afvalwater is ook een taak van de waterschappen (waterwet). Het beheer van de regionale watersystemen en waterkeringen omvat de volgende taken: dagelijks beheer en onderhoud, vergunningverlening en handhaving, bestrijding van calamiteiten, toetsen van veiligheid, verbeteringswerken, planvorming, ontwerp en realisatie en het bijhouden van het keur, legger en beheerregister (Van Houten, 2011).

De gemeente heeft een beduidend mindere rol in het watersysteem, de rol van de gemeente ligt bij de waterketen. Ze is verantwoordelijk voor de afvoer van afvalwater en overtollig regenwater via de riolering en moet het grondwaterpeil in stedelijk gebied in orde zijn (waterwet). Dit moet vastgelegd zijn in een Gemeentelijk rioleringsplan (GRP). De rol die de gemeente in het watersysteem heeft is de inpassing van de keringen in het ruimtelijk beleid en moet bij calamiteiten maatregelen treffen. Al deze organisaties en verantwoordelijkheden opereren vanaf een ander niveau.

2.7 Conceptueel model

Nederland is steeds verder van de gedachte afgestapt dat de natuur te controleren is. Dit heeft geleid tot een nieuwe aanpak en nieuwe programma's. Veelal staat duurzame ruimtelijke ontwikkeling bij deze aanpak centraal. De behoeften in de toekomst moeten niet in het geding komen. De duurzame ruimtelijke ontwikkeling beïnvloedt dan ook veelal de beslissingen die in de publieke sector worden genomen. Zo is ook de Planologische Kernbeslissing (PKB) ruimte voor de rivier ontstaan. Dit is de breuk met het beleid van het verleden met het heden.

De publieke sector, specifiek de Commissie Waterbeheer 21e eeuw en het Nationaal Bestuursakkoord Water hebben het ontwerp Nationaal-waterplan geïntroduceerd. Dit Nationale waterplan heeft er toe geleid dat de verduurzaming in het Nederlandse waterbeheer aanhield. Ook komt het kernbegrip 'overstromingsrisicozonering' voort uit dit Nationale waterplan. Er kan worden afgeleid dat het Nationale waterplan direct verantwoordelijk is voor overstromingsrisicozonering en "Ruimte voor de rivier" indirect. Echter heeft dit samen ertoe geleid dat de integratie op waterbeheer en beleid is opgetreden.

Figuur 2.4: Conceptueel model

3. Methodologie

In dit hoofdstuk wordt de methodologie van het onderzoek besproken. Voor het onderzoek is gebruikt gemaakt van primaire en secundaire data en is vooral gebaseerd op kwalitatieve data. De primaire data is gebaseerd op drie verschillende interviews. De secundaire data is ingevuld door een literatuuronderzoek.

3.1 Literatuuronderzoek

Alle deelvragen zullen gedeeltelijk beantwoord worden door middel van literatuuronderzoek. Deze worden aangevuld met extra informatie uit case-studies en/of interviews. De secundaire data is uit de literatuurstudie vergaard.

3.2 Case studies

Een case-studie is een onderzoeksmethode die geen breed toepasbare en betrouwbare universele waarden kan opleveren (Flyvbjerg, 2006). Maar algemene, theoretische en context-onafhankelijke kennis is niet altijd waardevoller dan concrete, praktische en context-afhankelijke kennis. Context-afhankelijke kennis is van belang om kennis te vergaren die verder gaat dan context-onafhankelijke en universele kennis. Het kan ervoor zorgen dat je een expert wordt in bepaalde vakgebieden. Om de deelvragen in paragraaf 4.2 en 4.3 te beantwoorden zijn er twee voorbeelden nader bekeken. De eerste case-studie is die van de provincie Utrecht en de tweede van de Hoekse Waard, IJsselmonde en het Eiland van Dordrecht.

3.3 Interviews

Kwalitatief onderzoek verzamelt diepgaande gegevens, veelal motieven en meningen. Interviews met individuen kunnen hier een goede methode voor zijn. Interviews zijn verbale uitwisseling waar de interviewer informatie vergaart van de geïnterviewde (Clifford et al., 2010). De interviews bestaan uit open vragen zodat de geïnterviewde alle ruimte heeft om zoveel mogelijk informatie te verstrekken. Er is gekozen voor een kwalitatief onderzoek omdat er veel subjectieve en context afhankelijke factoren meespelen. De integratie in de waterplanning is context afhankelijk; het onderzoek is gericht op de mens en de sociale omgeving en kan dus geordend worden onder de sociale wetenschappen. Overstromingsrisicozonering is ook een jong begrip, om deze reden is het belangrijk om diepte-interviews af te nemen; zodoende kan er informatie van betrokken partijen worden vergaard die in een literatuur- of beleidsonderzoek zouden ontbreken. Er hebben interviews plaatsgevonden met de heer Ros van waterschap Groot Salland, de heren Van den Berg en de heer Schuurman van de gemeente Kampen en Dr. Klijn van onderzoeksinstituut Deltares. De gegevens van de interviews zijn gebruikt om invulling te geven aan de paragrafen 4.1, 4.2 en 4.4.

3.4 Ethiek

Als student is het bewustzijn van je eigen positie en reflectie belangrijk. Dit kan leiden tot een betere wisselwerking tussen student of onderzoeker en de participant. Voor mij was het begrip overstromingsrisicozonering nieuw. Om deze reden kon ik zonder vooringenomenheid deze scriptie schrijven.

Bij aanvang van de interviews is aan de respondenten gevraagd of het interview mocht worden opgenomen. Dit vormde geen probleem. In een later stadium hebben de respondenten de mogelijkheid gekregen om de transcriptie en de teksten in de scriptie te beoordelen. Dit is nodig om

verkeerde interpretaties te corrigeren of niet wenselijke teksten te verwijderen. Ook is er de mogelijkheid om anoniem te blijven, het vertrouwen moet niet geschaad worden.

4. Van integraal naar sectoraal

In dit hoofdstuk wordt de basis gelegd om de vraag te beantwoorden: “In hoeverre kan en/of heeft overstromingsrisicozonering in Nederland de samenwerking met andere regio’s en met andere sectoren bevorderen respectievelijk bevorderd?”

4.1 Methode voor samenwerking

In deze paragraaf zal getracht worden een antwoord te geven op de vraag: “op welke wijze wordt in overstromingsrisicozonering de samenwerking met andere regio’s en sectoren verondersteld of afgedwongen”. Dit wordt gedaan aan de hand van literatuuronderzoek en ondersteund door de gegevens uit de interviews.

4.1.1 Belangen

In het ontwerp-Nationaal Waterplan 2009-2015 (oNWP; VenW 2008) komt de urgentie van het versterken van de combinatie natuur en water naar voren; bij ruimtelijke ontwikkelingen moet er rekening worden gehouden met het watersysteem. Dit is van belang voor een duurzaam en klimaatbestendig watersysteem dat vele jaren mee zou kunnen. Andersom moet er een bewustwording komen bij de beheerders van het water. In een gebied zijn meer dan alleen waterdoelen die gerealiseerd moeten worden. Voorbeelden hiervan zijn recreatie, natuur en landschap, landbouw, productie van (duurzame) energie en stedenbouwkundige opgaves. Er moet geanticipeerd worden op de ruimtelijke en economische ontwikkelingen. Echter staat het belang dat water bepalender dan voorheen moet zijn bij besluitvorming over grote opgaven op het terrein van eerder genoemde voorbeelden centraal in het Nationaal waterplan 2009-2015. Bij de besluitvorming is het van belang dat alle belangen in het gebied goed worden afgewogen, deze belangen hangen sterk samen met de mate waarin water bepalend is bij de specifieke ruimtelijke ontwikkeling; elke ontwikkeling is vanzelfsprekend anders. De mate waarin water bepalend is wordt in het nationaal waterplan 2009-2015 als volgt omschreven:

“De mate waarin water bepalend is bij ruimtelijke ontwikkelingen hangt af van de aard, omvang en urgentie van de wateropgave in relatie tot andere opgaven, aanwezige functies en bodemgesteldheid, en andere kenmerken in dat gebied”.

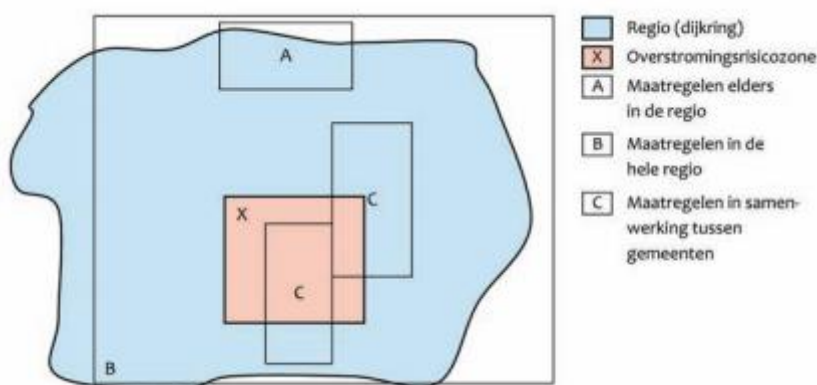
Het kennen van de eigenschappen van de te ontwikkelen locaties is bij deze van wezenlijk belang. Door alle eigenschappen te kennen is het mogelijk om objectief alle belangen af te wegen; zodoende komt de mate van bepalendheid van water ook naar voren. Van groot belang is de bescherming van kwetsbare objecten en vitale functies; het kan een nationaal belang zijn. Gedacht kan worden aan de bescherming van energie infrastructuur, verkeersinfrastructuur, defensie werken, telecom en ict, zorginstellingen, evacuatie routes of belangrijk kapitaal. Dit beperkt zich niet tot de bescherming van specifieke of afgebakende gebieden of terreinen. Hier komt naar voren dat er samen moet worden gewerkt op verschillende niveaus en tussen verschillende sectoren.

4.1.2 Grenzen

In het rapport “Overstromingsrisico als ruimtelijke opgave” (Pols et al., 2007) worden de grenzen in de waterplanning goed uiteengezet. Zo kent een watersysteem geen bestuurlijke grenzen maar wordt dat gebied afgebakend door waterscheidingen. Dit is ook de reden dat er meerdere actoren en overheidsniveaus met het watersysteem in aanraking komen. Om een watersysteem optimaal te

laten fungeren of deze onder controle te houden zou een goede integrale aanpak van belang zijn. Immers een maatregel binnen de bestuurlijke grenzen kan verstrekkende gevolgen hebben buiten deze grenzen. Maatregelen gerelateerd aan waterplanning zullen snel over de bestuurlijke lagen en territoriale en sectorale grenzen heen reiken. Een watersysteem is opgedeeld tussen allerlei belangen en bestuurlijke grenzen. Overstromingsrisicozonering en dan met name de kaarten tracht het besef te laten landen dat maatregelen bestuurlijke grenzen overschrijden. Dit wordt in figuur 4.1 weergegeven. In dit figuur is weergegeven hoe een voorbeeld gebied genaamd X beschermd kan worden. Dit kan door:

- A. Maatregelen elders in de regio toe te passen;
- B. Maatregelen in de gehele regio toe te passen;
- C. Maatregelen toepassen in samenwerking met andere gemeenten.

Figuur 4.1: Mogelijkheden voor maatregelen overstromingsrisico. Bron: Overstromingsrisicozonering in Nederland (2009).

Belangrijk is dat de kaarten geen dwingende aspecten bezitten, in Nederland zijn de kaarten bedoeld om bewustzijn te creëren zodat planners, bedrijven en organisaties ook naar de risico's gaan handelen. Dit komt duidelijk naar voren in zowel het rapport "Overstromingsrisico als ruimtelijke opgave" als de interviews.

4.1.3 Interviews

In het interview met de heer Ros van waterschap Groot Salland komt naar voren dat de waterschappen, gemeenten en provincie rekening houden met meerlaagsveiligheid en overstromingsrisicozonering. Zo worden de overstromingsrisicokaarten meestal als basis voor nieuwe projecten gebruikt. De kaarten geven de risico's, het gevaar, de schade en de kans op een overstroming weer. In het zelfde interview komt ook naar voren dat deze kaarten niet als dwingend worden beschouwd. In Nederland worden de kaarten gebruikt om bewustzijn te creëren zodat mensen en bedrijven naar de risico's gaan handelen. De heer Ros ziet de kaarten niet als een instrument om actoren en regio's bij elkaar te brengen. Samenwerkingen ontstaan door bestuurders die relaties kunnen leggen, het zijn de competenties van mensen die er toe doen. Bepaalde bestuurders komen bijeen en maken afspraken over belangrijke thema's zoals de meerlaagsveiligheid. De kaarten zetten volgens de heer Ros geen ontwikkeling tot samenwerking in gang. Het is een hulpmiddel om met elkaar een gesprek te voeren; het blijft verder een dood stukje papier.

In het interview met de heer Van den Berg en de heer Schuurman van de gemeente Kampen komt

ook naar voren dat overstromingsrisicozonering nog een lange weg te gaan heeft. Het beeld wordt geschetst dat de waterschappen en de provincie zich voornamelijk richten op de primaire taken in het waterbeheer. Overstromingsrisicozonering is omdat het geen dwingend aspect bezit ondergeschikt aan de vraag wie er geld heeft. Mensen, bedrijven en regio's komen met elkaar in aanraking maar de taakverdeling blijft tot dusver voor een scheiding zorgen. Wederom komt bewustzijn creëren als belangrijk aspect naar voren.

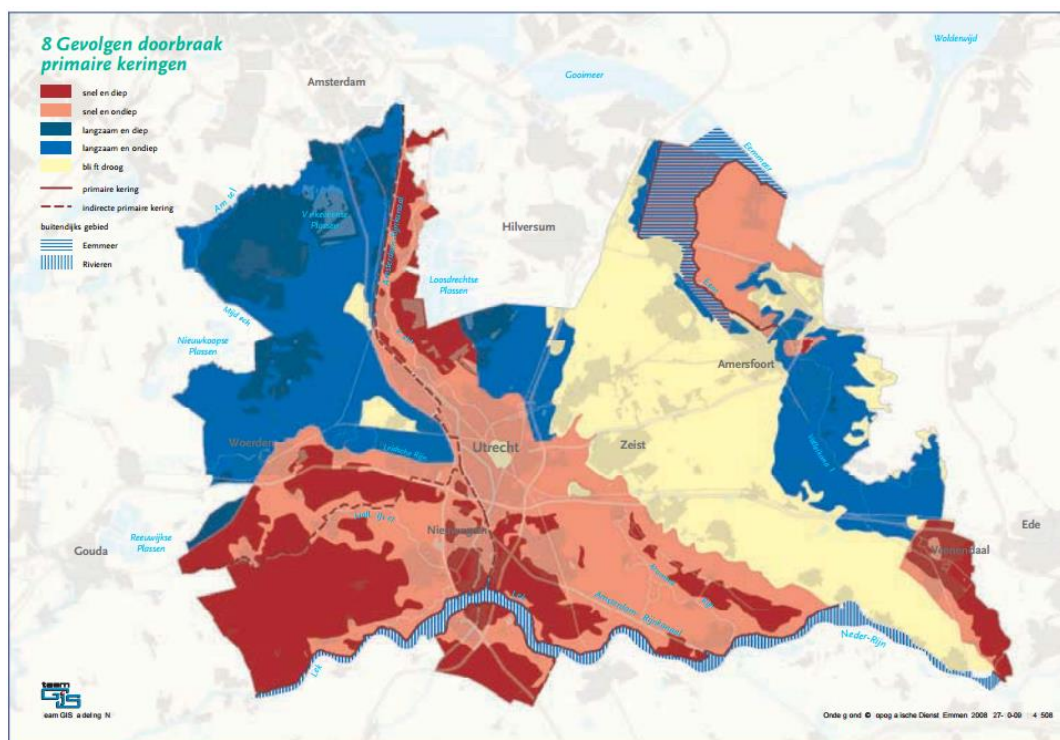
Uit het interview met de heer Klijn komt naar voren dat overstromingsrisicozonering op geen enkele manier als dwingend kan worden gezien. Het integraal denken is echter wel een doelstelling van overstromingsrisicozonering maar het blijkt dat mensen die onderzoek aansturen graag twee aparte dossiers houden. Eén dossier dijken en een dossier ruimtelijk beleid, het onderzoek op eigen terrein houden is makkelijker. Ook hier komt duidelijk naar voren dat zolang overstromingsrisicozonering geen dwingend aspect bezit het ondergeschikt raakt aan deadlines en budgetten. Het blijkt heel moeilijk om met overstromingsrisicozonering de samenwerking met andere regio's en sectoren te bevorderen.

4.2 Locaties overstromingsrisicozonering

Overstromingsrisicozonering is een relatief nieuw begrip, uit het interview met Deltares komt naar voren dat het begrip nog niet in grote projecten is toegepast. De discussie om het ruimtelijke beleid door overstromingsrisico's te laten beïnvloeden is niet nieuw, deze worden al tweehonderd jaar gevoerd zonder al te veel succes. In deze paragraaf wordt getracht een antwoord te geven op de vraag: *“Waar in Nederland is overstromingsrisicozonering inmiddels geïmplementeerd?”*.

4.2.1 Voorbeeld: Provincie Utrecht

Omdat overstromingen in de provincie Utrecht desastreuze gevolgen kunnen hebben heeft de provincie de Handreiking Overstromingsrobuust Inrichten opgesteld (2010). Dit document is een verdere uitwerking van het provinciaal waterplan van 2010-2015. Het doel is om te zorgen dat bij de planning van vitale en kwetsbare objecten rekening wordt gehouden met het overstromingsgevaar. Dit wordt al verplicht gesteld in het provinciaal waterplan. In verschillende kaarten worden de kans, de blootstelling en de kwetsbaarheid duidelijk gemaakt. In figuur 4.2 is de gevolgenkaart van de provincie Utrecht weergegeven. Deze toont de gevolgen van een doorbraak van de primaire keringen in de provincie Utrecht aan.

Figuur 4.2: Gevolgenkaart provincie Utrecht. Bron: Handreiking Overstromingsrobuust Inrichten provincie Utrecht (2010).

Op de kaart zijn de twee variabelen ‘kwetsbaarheid’ en ‘blootstelling’ te zien, dit betekent dat we met een gevarenkaart te maken hebben. Dit is de meest bruikbare kaart voor de planning omdat het specifiek de gebieden weergeeft die relatief veilig zijn. De provincie Utrecht streeft dan ook om in een zo vroeg mogelijk stadium de kenmerken van een gebied goed in beeld te hebben. Zodoende kan de initiatiefnemer een goede locatie kiezen; zonder dat er gebouwd wordt kan het al overstroming robuust gemaakt worden. De provincie schrijft in de Handreiking Overstromingsrobuust Inrichten provincie Utrecht (2010):

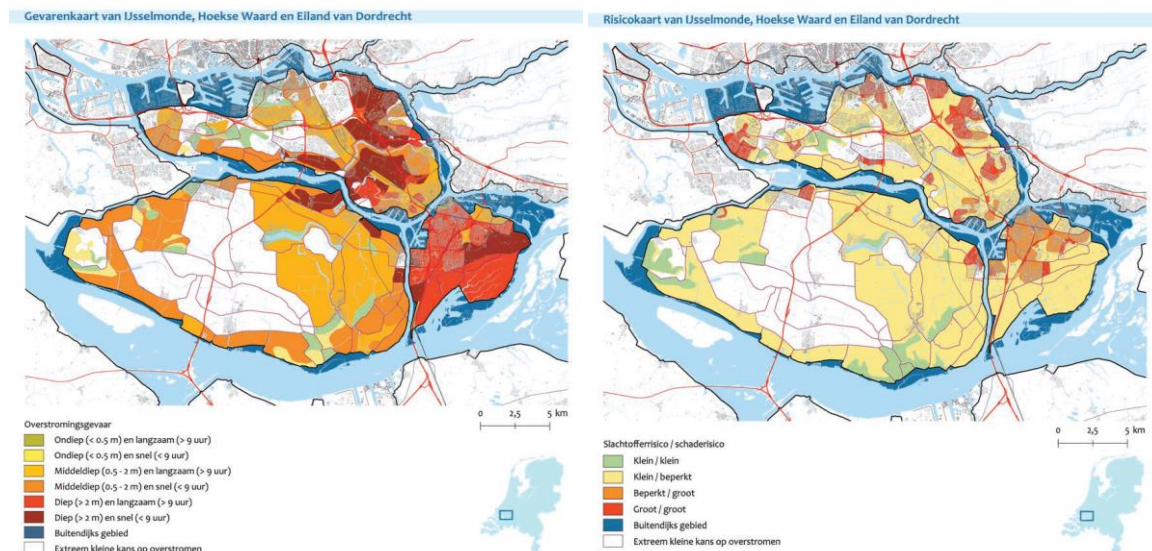
“De locatiekeuze is een belangrijke eerste stap waarbij, zonder dat er al daadwerkelijk gebouwd wordt, rekening kan worden gehouden met overstromingsgevaar. De initiatiefnemer denkt eerst na over een goede locatie voordat inrichtingsmaatregelen worden genomen om het object of het gebied overstromingsrobuust te maken”.

Als de keuze dan eenmaal is gevallen kan alleen het reduceren van de kwetsbaarheid de uitkomst van de formule ‘risico’ nog veranderen. De Provincie Utrecht geeft in dezelfde handreiking inrichtings- en bouwmaatregelen mee. Dit kunnen zowel technische als ook niet-technische maatregelen zijn. Voorbeelden van technische maatregelen zijn bouwen op palen, waterbestendige keerschotten creëren of verschillende keuzes in bouwmaterialen maken. Niet-technische maatregelen kan bijvoorbeeld een goed evacuatieplan zijn (Provincie Utrecht, 2010).

4.2.2 Voorbeeld: De Hoekse Waard, IJsselmonde en het Eiland van Dordrecht

Het gebied van de Hoekse Waard, IJsselmonde en het Eiland van Dordrecht is zwaar kwetsbaar. Het is gelegen tussen de zee en de grote rivieren in Nederland. Dit gebied is gebruikt voor de studie ‘Hoe in de ruimtelijke ordening met overstromingsrisico’s kan worden omgegaan’ van het Planbureau voor de Leefomgeving. Dit onderzoek is uitgevoerd door Deltares (Pieterse et al., 2009).

Voor dit onderzoek zijn wederom overstromingsrisicozoneringskaarten gemaakt. In het onderzoek worden diverse kaarten weergegeven. Hierbij moet gedacht worden aan een overzichtskaart, een dieptekaart, een stijgsnelheidskaart en een kaart die de tijd aangeeft tot dat het gebied overstroomt is. Echter zijn deze irrelevant omdat deze de voeding zijn van de relevante kaarten. De relevante kaarten zijn bij deze de gevarenkaart (combinatie kans en blootstelling), de risicokaart (combinatie kans, blootstelling en kwetsbaarheid) en de gebiedsperspectievenkaart; een ruimtelijke planner kan snel zien of de te nemen maatregelen verenigen met de aard van de ontwikkeling. De gebiedsperspectievenkaart is een som van de combinatie van de gevaren- en de risicokaart.

Figuur 4.3: Gevarenkaart en Risicokaart IJsselmonde, Hoekse Waard en Eiland van Dordrecht. Bron: Pieterse et al., (2009)

Wederom komt uit de gevarenkaart de kans (groot, klein en extreem klein) en de blootstelling (diep, ondiep, snel, langzaam) naar voren, samen vormen ze deze kaart (figuur 4.3). De combinaties van de verschillende classificaties zijn in een tabel gezet en aan de hand van deze gegevens kan een classificatie van het gebied worden opgezet, dit wordt weergegeven in tabel 4.1.

Classificatie van type gebieden naar het gevaar van overstroming				
Gevarenklasse	Kans op overstroming	Einddiepte	Tijd tot aankomst	Beschrijving
Buitendijks gebied	Groot			Gebied dat regelmatig overstroomt
Diep en snel	Klein	>2 meter	<9uur	Gebied dat snel onder water loopt; binnen korte tijd wordt een grote diepte bereikt; maximale schade en maximale aantal slachtoffers, omdat mensen zichzelf niet in veiligheid kunnen brengen
Diep en langzaam	Klein	>2 meter	>9uur	Gebied waar (ten minste na 9 uur na de doorbraak) een grote diepte wordt bereikt; maximale schade en groot aantal slachtoffers; niet iedereen kan zichzelf op tijd in veiligheid brengen.
Middeldiep en snel	Klein	0,5 – 2 meter	<9uur	Gebied dat snel onder water loopt tot de maximale diepte van 2 meter; bijna altijd maximale schade, beperkt aantal slachtoffers, afhankelijk van de mobiliteit van personen.

Middeldiep en langzaam	Klein	0,5 – 2 meter	>9uur	Gebied waar (ten minste 9 uur na de doorbraak) een diepte van maximaal 2 meter wordt bereikt; bijna altijd maximale schade, gering aantal slachtoffers, afhankelijk van de mobiliteit van de personen en van de perspectieven een veiliger locatie te bereiken.
Ondiep en snel	Klein	<0,5 meter	<9 uur	Gebied dat snel onder water loopt, maar geen levensbedreigende diepte bereikt; beperkte schade, geen slachtoffers.
Ondiep en langzaam	Klein	<0,5 meter	>9 uur	Gebied dat (ten minste 9 uur na de doorbraak) onder water loopt, maar geen levensbedreigende diepte bereikt; beperkte schade, geen slachtoffers.
Zeer kleine kans op overstroming	Nvt	Nvt	Nvt	Extra beschermd gebied (achter duinen, achter een tweede kering, enzovoort).

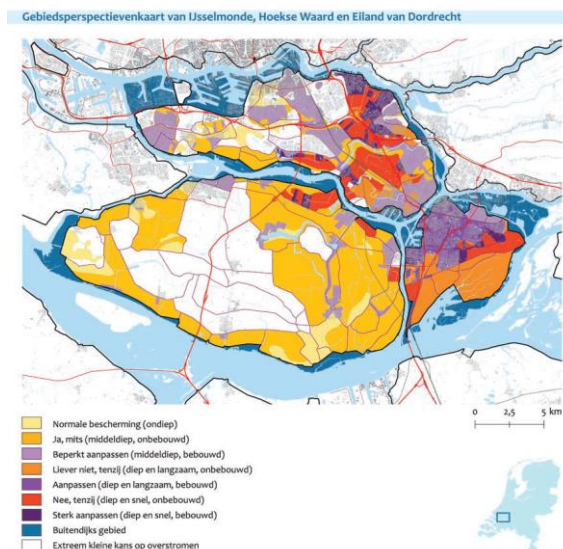
Tabel 4.1: Classificatie van type gebied naar het gevaar van overstroming. Bron: Pieterse et al., 2009

De risicokaart van IJsselmonde, Hoekse Waard en Eiland van Dordrecht, weergegeven in figuur 4.3, is opgemaakt uit de gevarenkaart en de kwetsbaarheidskaart van het gebied. Samengevoegd toont het de variabele kans, blootstelling en kwetsbaarheid. De uitkomst van deze som worden weergegeven als aantal potentiële slachtoffers en de potentiële schade (Pieterse et al., 2009). Om de kwetsbaarheid van het gebied te bepalen is een kaart van de bevolkingsdichtheid en een kaart van bestaand stedelijk gebied gebruikt. Uit deze gegevens is wederom een tabel opgemaakt, zie tabel 4.2.

Opbouw van legenda-eenheden voor een risicokaart						
Kanscategorie	Blootstelling			Risico op schade		
	Maximale diepte	Tijd tot aankomst	Kwetsbaarheid	Risico op slachtoffers	Vitale objecten	Niet-vitale objecten
Zeer klein	<0,5 meter		Onbebouwd	Klein	Groot	Klein
Zeer klein	0,5 – 2 meter		Onbebouwd	Klein	Groot	Beperkt
Zeer klein	>2 meter		Onbebouwd	Klein	Groot	Beperkt
Zeer klein	<0,5 meter		Bebouwd	Klein	Groot	Beperkt
Zeer klein	0,5 - 2 meter	Langzaam	Bebouwd	Beperkt	Groot	Groot
Zeer klein	0,5 – 2 meter	Snel	Bebouwd	Beperkt	Groot	Groot
Zeer klein	>2 meter	Langzaam	Bebouwd	Beperkt	Groot	Groot
Zeer klein	>2 meter	Snel	Bebouwd	Groot	Groot	Groot
Groot	Buitendijks: regelmatige overstromingen waarmee rekening wordt gehouden					
Extreem klein	Extra beschermd gebied dat niet overstroomt					

Tabel 4.2: Opbouw van legenda-eenheden voor een risicokaart. Bron: Pieterse et al., 2009

Het valt op dat vitale objecten een groot risico op schade hebben, deze zullen dan ook goed moeten worden beschermd. De risicokaart geeft weer wat de huidige risico's zijn, deze zijn opgemaakt uit de informatie die op dat moment beschikbaar is; ideaal voor oplossingen voor bestaande risico's. Echter geeft dit geen houvast voor de planningsfase. De gebiedsperspectievenkaart is hier de oplossing voor. Deze kaart is weergegeven in onderstaand figuur 4.4.

Figuur 4.4: Gebiedsperspectievenkaart van IJsselmonde, Hoekse Waard en Eiland van Dordrecht. Bron: Pieterse et al., (2009).

Zoals eerder benoemd is de gebiedsperspectieven kaart een meerwaarde voor een ruimtelijk planner. Het grote verschil met de risicokaart is dat op deze kaart niet alleen rekening wordt gehouden met bestaande bebouwing maar ook met toekomstige bebouwing. Immers kan een gebied zonder vitale en belangrijke objecten op de risicokaart als veilig worden beschouwd maar niet geschikt zijn voor toekomstige bebouwing. Dit komt duidelijk naar voren in deze gebiedsperspectievenkaart. Op de kaart komt naar voren dat er bovenlokale maatregelen zijn genomen om ontwikkeling veiliger te maken (Pieterse et al., 2009). Zo gelden er noodzakelijke inrichtingsmaatregelen als er ontwikkeld gaat worden in de drie gebiedsperspectieven 'sterk aanpassen', 'aanpassen' en 'gering aanpassen'.

4.2.3 Interviews

In het interview met de heer Ros wordt de IJssel-Vechtdelta als voorbeeld genoemd. In het gebied stromen de IJssel, de Vecht, de Sallandse wettingen en is er een sterke invloed merkbaar van het IJsselmeer. Binnen de IJssel-Vechtdelta werken zes overheidspartners samen aan een waterveilige en klimaatbestendige toekomst. Waterschap Groot Salland, de gemeenten Zwolle, Kampen en Zwartewaterland, de provincie Overijssel en de Veiligheidsregio IJsselland. Deze partijen gezamenlijk maken ook gebruik van de overstromingsrisicokaarten.

Het interview bij de gemeente Kampen geeft hier meer opheldering over. Een concreet voorbeeld is de problematiek betreft de Kampereilanden op korte afstand van Kampen. Daar dreigde de Oosterdijk langs Zwartemeer ten oosten van de balgstuw in 2012 te overstromen en is er zodoende samen met het waterschap Groot Salland, de provincie en de bewoners van dat gebied een programma om de waterveiligheid te verbeteren opgezet. Er wordt een overstroombare dijk gebouwd die bij nood het water gecontroleerd over de dijk kan verplaatsen. Het gebied is ook aangewezen als waterbergingsgebied om de stad Kampen te beschermen. Voor de percelen die op maaiveld niveau staan wordt een apart plan uitgewerkt. De perceeleigenaren krijgen inspraak door middel van keukentafelgesprekken. Hier komt de zonering naar voren, de Kampereilanden bergen aanzienlijk meer risico dan Kampen. De Kampereilanden worden ook als minder geschikt geacht voor bebouwing en daarom moet er per perceel een specifiek plan worden uitgewerkt.

De heer Klijn benoemt in het interview dat overstromingsrisicozonering tijd nodig heeft om

geïmplementeerd te worden. Op dit moment wordt er vooral over gepraat maar is er nog geen concreet beleid. Wel wordt benadrukt dat sommige provincies al degelijk beleid voeren wat op overstromingsrisicozonering lijkt. Zo past de provincie Friesland beleid toe dat er één meter boven boezempeil moet worden gebouwd. Omdat deze provincie al beleid heeft gemaakt op dit gebied staat deze ook meer open voor het planningsinstrument overstromingsrisicozonering. De gevolgen kunnen worden overzien en de provincie kan er ook nog van profiteren. Bij “Ruimte voor de rivier” wordt de samenwerking tussen actoren en regio’s beter gestimuleerd. Dit komt echter omdat deze ontwikkeling vanuit het rijk zijn toegepast; de actoren en regio’s hadden hier niet veel inbreng in.

4.3 Actoren

Het is belangrijk om te weten welke actoren zich met de wateropgaves bemoeien en hoe deze zich tot elkaar verhouden. In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op de vraag: *“Welke actoren en stakeholders werken bij overstromingsrisicozonering samen?”*.

4.3.1 Voorbeeld: Provincie Utrecht

De handreiking Overstromingsrobuust Inrichten (2010) van de provincie Utrecht gaat veelal in op de technische aspecten van de inrichting. Echter gaat het provinciaal waterplan Utrecht 2010-2015 wel verder op de samenwerking in. Er worden specifiek zes partijen genoemd: de Waterschappen, Gemeenten, Provincie, het Rijk, Europa en de maatschappelijke organisaties. De provincie realiseert dat samenwerking een belangrijke pijler is voor de opgaves in het waterbeheer.

De belangrijkste overheidspartijen zijn de gemeenten, de provincie, het rijk en de waterschappen echter krijgen deze ook weer richtlijnen mee van de Europese Unie. Zo ook de Europese richtlijn overstromingsrisico’s (2007); dit zijn richtlijnen die de negatieve gevolgen van overstromingen voor de gemeenschap beperkt. In navolging van deze richtlijnen heeft de provincie ook de gevaar- en risicokaarten gemaakt. De provincie is logischerwijs dan ook de belangrijkste initiatiefnemer en ook de auteur van de handreiking Overstromingsrobuust Inrichten. Hiermee wil het gemeenten informeren over hoe om te gaan met overstromingsrisicozonering. De gemeenten kunnen dit weer doorspelen aan private partijen. Bij private partijen moet worden gedacht aan beheerders van vitale en niet-vitale objecten. Dit kunnen projectontwikkelaars of beheerders van instellingen zijn.

4.3.2 Voorbeeld: De Hoekse Waard, IJsselmonde en het Eiland van Dordrecht

In de studie ‘Overstromingsrisicozonering in Nederland’ (Pieterse et al., 2009) wordt vaak gesproken over dat overstromingsrisicozonering een bestuurlijk instrument moet zijn waarmee beslissingen op een lager schaalniveau verbeteren.

Het rijk propageert een centrale aanpak en rol van en voor het thema waterveiligheid voor zichzelf, het initiatief moet daar liggen. Maar er komt steeds meer een decentrale aanpak, het rijk is niet de aangewezen instantie om zich te bemoeien met inrichtingen van woonwijken of bedrijventerreinen. Het rijk zal wel moeten stimuleren dat lagere overheden en private partijen het langetermijnperspectief wat waterplanning vraagt mee neemt in hun overwegingen. Centrale en decentrale overheden zijn sterk van elkaar afhankelijk.

Zo ook in het voorbeeld van de Hoekse Waard, IJsselmonde en het Eiland van Dordrecht. Dit is een unieke casus omdat het één dijkkring, buitendijkse en binnendijkse, industriële, landelijke en stedelijke gebieden omvat (Van Herk van et al., 2011). Ook komen hier overheden op verschillende niveaus en private partijen met elkaar in aanraking. De bestuurlijke context omvat Rijkswaterstaat, één provincie, één veiligheidsregio, één waterschap en één gemeente.

4.4 Samenwerking met andere regio's en sectoren

Overstromingsrisicozonering moet een instrument zijn dat niet alleen naar de risicozone op zichzelf kijkt maar ook naar de bredere omgeving. Dit kan beide kanten opwerken. Zo kan een beslissing op lokaal niveau invloed hebben op de regio maar zo kan een keuze op regionaal niveau een oplossing betekenen voor lokaal niveau (Pieterse et al., 2009). Overstromingsrisicozonering wil deze regionale en integraal kijk op ruimtelijke ordening optimaliseren. In deze paragraaf wordt getracht een antwoord te vinden op de vragen: *“Is in deze samenwerking ook een rol weggelegd voor samenwerking met andere regio's en sectoren?”* en *“Wat zijn de ervaringen met deze samenwerking met andere regio's en sectoren?”*.

4.4.1 Zuidplaspolder

Tussen Rotterdam en Gouda ligt een aaneengesloten drooggemalen plas, de Zuidplas. De gemeente Gouda heeft plannen gemaakt om in het laagst gelegen gedeelte van de Zuidplas een nieuwe woonwijk, Westergouwe te realiseren; dit was de enige mogelijkheid om uit te breiden voor de gemeente Gouda (Pols et al., 2007). Echter wordt dit gedeelte van de Zuidplas ook wel omschreven als het slechte gedeelte om stedelijke ontwikkeling te laten plaats vinden (Van den Brink et al., 2013). Toch zijn deze ontwikkelingen doorgezet, deze ontwikkelingen konden door worden gezet omdat er een integrale aanpak is geweest.

In het eindrapport “Hotspot Zuidplaspolder” van Xplorelab (2008) wordt omschreven dat de roep om integrale ruimtelijke oplossingen steeds groter wordt. Samenwerking tussen de overheid en wetenschappers uit verschillende sectoren stimuleert deze oplossingen. Bij het plan van Westergouwe liepen veel verschillende verantwoordelijkheden door elkaar. De nationale hoofdstructuur en de algemene bescherming tegen overstromingen is zorg voor het Rijk, de provincie moet de ontwikkelende en uitvoerende taak op zich nemen met de gedachte dat verschillende belangen aanwezig zijn, tegelijkertijd moeten ze zorgen voor een integrale afstemming van de ruimtelijke ordening. De waterschappen hebben de duidelijke regie over het waterbeheer, echter hebben de waterschappen ook nog een adviserende functie bij de provincie. De waterschappen hebben ook rekening te houden met nationaal beleid.

De hoogheemraadschap (waterschap) Schieland adviseerde negatief over de plannen van Gouda. Op provinciaal niveau wordt het plan wel gesteund, dit met steun van andere gemeenten. De plannen mogen doorgaan mits er 1) een integrale visie komt en 2) er rekening wordt gehouden met waterhuishoudkundige omstandigheden. De gebiedsontwikkeling wordt uitgewerkt door de gemeenten Gouda, Waddinxveen, Nieuwekerk aan den IJssel, Moordrecht, Zevenhuizen-Moerkapelle, Rotterdam, de provincie, de waterschappen van Schieland en de Krimpenerwaard en de stadsregio Rotterdam. Het interregionale structuurplan rgz-Zuidplas is het resultaat (Pols et al., 2007). Het uiteindelijke plan bestaat uit het trapsgewijs ophogen van de bouwlocaties waarbij de hoogste gedeelten als eerste worden bebouwd. Ook dient de wijk voor minimaal 15% als waterberging te dienen. In 2004 is door het ministerie van VROM toestemming verleend voor het bouwen van de woonwijk Westergouwe.

4.4.2 Ervaringen

De ervaringen van samenwerking tussen regio's en sectoren kunnen als tweedelig worden gezien (Xplorelab, 2008). Xplorelab is een ondersteunende organisatie die een belangrijke rol heeft gespeeld in de integrale aanpak bij Westergouwe; de organisatie organiseerde verschillende brainstormsessies tussen sectoren en regio's. Uit het eindrapport blijkt dat dit geen gemakkelijke opgave was. Xplorelab constateert over een integrale aanpak:

“Geen gemakkelijke opgave zolang niet bekend is waartegen we ons bestendig moeten maken en er dus geen goede richtlijnen zijn voor wat ‘klimaatbestendig’ precies inhoudt”.

Gevolgen van klimaatverandering zijn moeilijk te voorspellen en daardoor is het voor beleidsmakers moeilijk om tot consensus te komen. Het integrale beleid zou op de tweede plaats kunnen komen terwijl het juist belangrijk wordt geacht (Xplorelab, 2008).

4.4.3 Interviews

Ook uit het interviews blijkt dat integrale projecten nog steeds niet soepel verlopen. In het interview met Dr. Klijn van Deltares komt naar voren dat veel partijen bevreesd zijn voor de gevolgen van gesprekken met andere regio's. Overstromingsrisicozonering kan voor bepaalde provincies of gebieden slechter uitpakken. Een voorbeeld is Flevoland, een laaggelegen provincie die meer problemen zou krijgen met ontwikkelingen als overstromingsrisicozonering verplicht wordt geïmplementeerd. Deze zou eerder gesprekken proberen te vertragen dan partijen die er beter van af zouden komen. Het tegenovergestelde is op dit moment ook waarheid. De gemeenten concurreren met elkaar; elke gemeente wil een woonwijk, industrieterrein of een goede aansluiting op de snelweg. Afwegingen op lokaal niveau leiden tot deze concurrentie.

Overstromingsrisicozonering zal leiden tot concentratie van bepaalde bestemmingen en kan dus tegenwind verwachten. Een integrale aanpak loopt ook tegen problemen aan omdat elke organisatie deadlines en budgetten hanteert. Een integrale aanpak maakt het complexer om aan deze deadlines en budgetten te voldoen. Een sectorale houding lost dit korte termijn probleem sneller op, lange termijn problemen krijgen daarom niet altijd de beste oplossing.

In het interview met de gemeente Kampen komt ook naar voren dat integrale projecten nog altijd niet soepel verlopen. Vooral het kostenaspect blijft een moeilijk punt. Kosten worden snel verschoven op andere partijen of regio's. Organisaties blijven hangen in sectorale taakverdeling en de bijbehorende kosten. Kampereiland nabij Kampen is hier een goed voorbeeld van. De meeste boerderijen in het gebied zijn voor de bouw van de Afsluitdijk gebouwd en staan op terpen. Na de bouw van de Afsluitdijk waande men zich veilig en is er gebouwd op maaiveldniveau. Daar is een “integraal” plan met een sterk sectorale rolverdeling gevormd. Het waterschap neemt de primaire taak van dijkverbetering op zich, de gemeente moet de bescherming van de boerderijen verzekeren en bekostigen.

Het blijkt uit de interviews dat de rol van andere regio's het liefst beperkt blijft omdat het lokale belang nog altijd voorop staat. De ervaringen zijn dat bepaalde regio's of sectoren benadeeld of bevoordeeld worden door overstromingsrisicozonering. Er wordt per regio anders aangekeken tegen dit planologisch instrument. Ook spelen budgetten en deadlines een belangrijke rol. De vraag voor nu blijft nog altijd welke regio of welke organisatie de kosten gaat dragen.

5. Conclusie

Overstromingsrisicozonering is een instrument dat primair moet zorgen dat de gevolgen van overstromingen worden beperkt of helemaal worden voorkomen. Dit gebeurt door gebieden te onderscheiden in zones, het vermindert niet de kans op een overstroming. Secundair is het een instrument om integrale gebiedsontwikkeling te stimuleren; de verschillende kaarten moeten hierbij een belangrijke rol spelen.

Omdat het planningsinstrument een nieuwe benadering is heeft het nog geen impact gehad op grote projecten. Dit zal tijd nodig hebben en het is ook de vraag of het instrument deze tijd krijgt; het begrip 'overstromingsrisicozonering' of 'risicozonering' komt niet terug in de ontwerpstructuurvisie het Nationaal Waterplan 2016-2021. De secundaire doelstelling, het stimuleren van integrale gebiedsontwikkeling, is nog verder naar de achtergrond verdwenen. De kaarten en zonering worden in verschillende projecten wel gebruikt maar worden als extra hulpmiddel gezien, zeker niet als doel om partijen dichterbij elkaar te brengen. Als er gesprekken ontstaan tussen bestuurders en regio's zijn dat gesprekken die worden opgezet voordat de kaarten relevant zijn. Samenwerking ontstaat door bestuurders die relaties kunnen leggen, competenties van mensen zijn een belangrijke factor. Overstromingsrisicozonering wordt gezien als een hulp- of communicatiemiddel; het blijft een dood stuk papier. Dit komt duidelijk naar voren bij de Provincie Utrecht en de Hoekse Waard, IJsselmonde en het Eiland van Dordrecht. Deze twee voorbeelden gebruiken de kaarten als hulp- en communicatiemiddel voor initiatiefnemers. Dit kan worden gezien als een meer integrale aanpak; echter blijft de communicatie beperkt tussen twee partijen en kan er worden afgevraagd in hoeverre deze gesprekken niet zouden zijn opgestart zonder de kaarten.

De belangrijkste redenen voor de trage integratie zijn te vinden op bestuurlijk niveau. Regio's en organisaties hanteren verschillend beleid op het gebied van waterplanning. Het instrument overstromingsrisicozonering kent bij bepaald beleid een betere integratie. Een goed voorbeeld hiervan is de provincie Friesland die een beleid hanteert dat er één meter boven boezempeil moet worden gebouwd. Omdat deze provincie al beleid heeft gemaakt op dit gebied staat deze ook meer open voor het planningsinstrument overstromingsrisicozonering. De gevolgen kunnen worden overzien en de provincie kan er ook nog van profiteren. De provincie Flevoland voorziet meer problemen met de integratie van het instrument omdat het laaggelegen is. Deze zou eerder gesprekken proberen te vertragen dan partijen die er beter van af zouden komen. Dit kan worden gezien als concurrentie. Deze concurrentie heerst ook op andere niveau's. Veel gemeenten willen nieuwe ontwikkelingen op eigen grondgebied maar overstromingsrisicozonering zal leiden tot concentratie; gemeenten kunnen hierdoor ontwikkelingen mislopen.

Ook het hanteren van budgetten en deadlines leidt tot vertraging in de integratie van actoren en regio's. Een integrale aanpak maakt het complexer om aan deze budgetten en deadlines te voldoen. Een sectorale houding lost dit korte termijn probleem sneller op, lange termijn problemen krijgen daarom niet altijd de beste oplossing.

Het probleem kan van twee kanten worden benaderd. Zolang overstromingsrisicozonering geen dwingend aspect bezit blijft het ondergeschikt aan deadlines, budgetten en macht. En zolang actoren, sectoren en regio's bang zijn om macht te verliezen of vasthouden aan de eigen gestelde budgetten en deadlines zou overstromingsrisicozonering nooit de samenwerking tussen de watersector en andere regio's en sectoren bevorderen of beïnvloeden.

6. Literatuurlijst

- Brink van den, M., Meijerink, S., Termeer, C., Gupta, J., 2013. Climate-proof planning for flood-prone areas: assessing the adaptive capacity of planning institutions in the Netherlands. *Regional environmental change* 14 (3), 981-995
- Brundtland (1987). Our Common Future—Call for Action. *Environmental Conservation*, 14, pp 291-294
- Clifford, N., French, S. Valentine, G., 2010. Getting started in geographical research. In *Key Methods in Geography*, London: Sage
- Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*, 12(2), 219-245. 10.1177/1077800405284363
- Herk van, S., Kelder, E., Bax, J., Son van, E., Waals, H., Zevenbergen, C., Stone, K. & Gersonius, B. 2011. Gebiedspilot meerlaagsveiligheid Eiland van Dordrecht: tussenrapportage ter inspiratie.
- Houten van, R., 2011. Doelmatig waterbeheer, Efficiëntieslag in waterketen en watersysteem. Leeuwarden: van Hall Larenstein
- Klijn, F., Alberts, F., Bruijn de, K., Slager, K., Pas van de, B., 2014. Flood hazard mapping on the purposeful combination of individual flood characteristics in behalf of hazard zoning. *Deltares*
- Klijn, F., Kreibich, H., Moel de, H., Penning-Rowsell, E., 2015. Adaptive flood risk management planning based on a comprehensive flood risk conceptualisation. *Mitig Adapt Strateg Glob Change*.
- Luyendijk, E., M. Booltink, W. Visser, M. van Kruining, E. de Bruin, E. Tromp & N. Asselman (2010) *Handreiking Overstromingsrobuust Inrichten*, In opdracht van de provincie Utrecht, Beter Bouwen Beter Wonen, Utrecht
- Management, FLOODrisk2012, Rotterdam, the Netherlands, 19-23 November. CRC Press, Taylor and Francis Group, London, UK. ISBN 978-0-415-62144-1, pp 779-784
- MNP (Milieu- en Natuurplanbureau) (2007). *Nederland Later*. Bilthoven: Milieu- en Natuurplanbureau.
- N. Pieterse, J. Knoop, K. Nabielek, L. Pols en J. Tennekes (2009). *Overstromingsrisicozonering in Nederland*. Den Haag/Bilthoven: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Pieterse, N., Tennekes, J., Pas van de, B., Slager, K., Klijn, F., 2013. Flood hazard mapping for spatial planning: conceptual and methodological considerations. In: Klijn F, Schweckendiek T (eds) *Comprehensive flood Mitig Adapt Strateg Glob Change risk management. Research for policy and practice. Proceedings of the 2nd European Conference on Flood Risk*
- Pols, L., Kronberger, P., Pieterse, N., Tennekes, J., 2007. *Overstromingsrisico als ruimtelijke opgave*. Den Haag: Ruimtelijk Planbureau
- Provincie Utrecht, afdeling Bodem en Water, (2009). *Provinciaal waterplan 2010-2015, richting robuust*. Utrecht: Provinciale staten

Kracht, F., Gaalen van, F., Beugelink, G., Ligtoet, W., 2005. Afwenteling en blauwe knooppunten: sleutel tot duurzaam waterbeleid. Bilthoven: Milieu- en Natuurplanbureau

Rijke, J., van Herk, S., Zevenbergen, C., Ashley, R., 2012. Room for the River: Delivering integrated river basin management in the Netherlands. International Journal of River Basin Management, Volume 10, Issue 4, 1-21.

Roo de, G., (2002) De Nederlandse planologie in weelde wevangen: Van ruimtelijk paradijs, naar een leefomgeving in voortdurende staat van verandering, Oratie, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen

Mostert, E., 2013. Het waterelftal, verantwoordelijkheden in het waterbeheer. Delft: Baltzer Science Publishers

VenW (2008). Ontwerp-Nationaal Waterplan. Den Haag: Ministerie van Verkeer en Waterstaat.

VROM (2001). Vijfde nota ruimtelijke ordening. Rapport 7. Den Haag: Sociaal-Economische raad.

Xplorelab (2008) Klimaatadaptatie in de Zuidplas Polder. Eindrapport hotspot Zuidplas Polder, Den Haag

Bijlage I: Vragenlijst

Algemeen:

1. Wie bent u en voor elke organisatie werkt u?
2. Wat is uw rol in deze organisatie?
3. Wat is de rol van uw organisatie in de waterplanning van Nederland?

Waterplanning:

1. De laatste jaren is de rol in de waterplanning verschoven, deze is van technisch rationeel en sectoraal naar een meer adaptieve integrale aanpak. Wat merkt de waterplanning hier van?
2. Wat merken de waterschappen hier van?
3. Deltares beweert dat risicozonering het zoeken naar regionale oplossingen stimuleert. Wat houdt het begrip risicozonering volgens u precies in?
4. In hoeverre helpt risicozonering het stimuleren naar regionale oplossingen volgens u?
5. In hoeverre heeft overstromingsrisicozonering invloed op de samenwerking met verschillende actoren, stakeholders en regio's?
6. Welke actoren en stakeholders werken daarbij samen?
7. Op welke wijze wordt in overstromingsrisicozonering de samenwerking met andere regio's en sectoren verondersteld of afgedwongen?
8. In het ontwerp nationaal waterplan (2008) is een nieuwe aanpak gepresenteerd. Een overstroming is nooit helemaal uit te sluiten daarom; daarom moet er meer aandacht uitgaan naar het beperken van de gevolgen. Daarom is de meerlaagsveiligheid gepresenteerd. Overstromingsrisicozonering wordt onder de tweede laag, de duurzame ruimtelijke planning geplaatst. In hoeverre is overstromingsrisicozonering duurzaam?
9. Waarom is overstromingsrisicozonering duurzaam?
10. Overstromingsrisicozonering kan volgens Royal Haskoning alleen succesvol zijn als zij eenvoudig en niet conflicterend is met de huidige regelgeving. Hoe zou overstromingsrisicozonering bestaande of aankomende projecten dan beïnvloeden?

Locaties:

1. Heeft uw organisatie al veel te maken gehad met het planologisch instrument overstromingsrisicozonering, zoja op welke locaties?
2. Waar anders in Nederland is overstromingsrisicozonering inmiddels geïmplementeerd?
3. In hoeverre kan u al spreken over het succes van het instrument?

Afsluiting.

Bijlage II: Transcriptie interview dr. Klijn

Geïnterviewde	Dr. Klijn
Organisatie	Onderzoeksinstituut Deltares
Omschrijving opname	Interview dr. Klijn
Tijdsduur	40:36 minuten
Soort transcriptie	Woordelijke transcriptie De transcriptieschrijver heeft de tekst van de opname uitgetypt. Er is gestreefd naar volledigheid: de geluidsopname is meermaals beluisterd om voor zover mogelijk ook de moeilijk verstaanbare passages correct weer te geven. Niet-relevante tekst (zoals tussenwerpsels, gestotter, herhalingen) is echter weggelaten. De meeste taalfouten van sprekers zijn gecorrigeerd. De transcriptie blijft wel zo dicht mogelijk bij de woordkeuze van de sprekers.
Uitvoering	Jorrit Visser

*** Start transcriptie

Jorrit Visser

Mijn eerste vraag aan u is wie bent u en voor wat voor organisatie werkt u?

Frans Klijn

Ik ben Frans Klijn en ik ben senior specialist bij Deltares

Jorrit Visser

Wat is de rol van uw organisatie in de waterplanning van Nederland

Frans Klijn

Wij doen onderzoek voor onder andere het ministerie van Infrastructuur en Milieu en de waterschappen. Mijn persoonlijke rol kan je omschrijven als adviseur. Maar weet je wat met advies altijd wat lastig is. Je mag als beleidsadviseur niet zeggen: je moet dit en dat doen, zo werkt het niet. Wij laten alleen de consequenties zien van bepaalde keuzes. Als je dit doet, dan zus en zo, maar als je dat doet dan zijn dat, en dat de consequenties. We houden ze een spiegel voor.

Jorrit Visser

Dus als ik het zo bekijk is het echt alleen maar adviserend.

Frans Klijn

Wij mogen geen standpunten innemen. We laten vooral zien wat voor bepaalde consequenties een keuze heeft. Uiteindelijk omdat je deskundig bent heb je wel een eigen mening, maar die laat je achterwege.

Jorrit Visser

Als ik het goed begrijp zitten er absoluut geen dwingende aspecten aan.

Frans Klijn

Nee, dat kan ook niet want de overheid heeft eigen rol.

Jorrit Visser

De laatste jaren is de rol in de waterplanning verschoven. Deze is van technisch rationeel en sectoraal naar een meer adaptieve integrale aanpak gegaan. Wat merkt de waterplanning hier zelf van?

Frans Klijn

Dat is dus lastig, *de* waterplanning bestaat dus ook niet, je had sectorale planning. Vroeger had je verschillende ministeries, je had het ministerie van verkeer en waterstaat, die gingen onder andere over de dijken en die keken nooit naar andere activiteiten. Je had het ministerie van volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en milieu, die keken naar de ruimte maar die zeiden nooit wat over een dijk. Die twee ministeries zijn gefuseerd in het ministerie van infrastructuur en milieu. Dat betekent dat de ruimte en dijken nu bij elkaar moeten komen. Dat betekent dat de dijk mensen rekening moeten houden met wat er achter de dijken zit. Je bouwt die dijk namelijk voor wat er achter die dijk zit, je bouwt niet zomaar. En omgekeerd, de ruimtelijk beleids mensen moet er rekening mee houden dat als zij een stad gaan verdubbelen in omvang dat dat hogere eisen gaat stellen aan de dijken daar. Want als er 350,000 mensen wonen in plaats van 150,000 moet je ze wel beschermen en daar horen allemaal normen bij.

Jorrit Visser

Maar zoals ik het begreep zijn er ook veel meer maatregelen getroffen als ruimte voor de rivier die heel veel invloed hebben gehad op de integratie van verschillende organisaties.

Frans Klijn

Klopt. De “ruimte voor de rivier” zou je kunnen zien als het eerste grote project van het rijk waar integraal waterbeheer ook echt als doelstelling is aangegeven. Doordat er ook een tweede doelstelling bij was, namelijk het gaat niet alleen om hoogwaterbeheersing maar ook over ruimtelijke ordening. Het is letterlijk een dubbeldoelstelling, die heeft enorm bijgedragen dat er veel mooiere plannen zijn gemaakt dan voorheen.

Jorrit Visser

Wat heeft uw organisatie zelf gemerkt van deze verschuiving?

Frans Klijn

Aan de ene kant bekijken we de zaak breder en aan de andere kant merken we dat de mensen die onderzoek moeten aansturen, dus de mensen van de overheid ook graag nog een schoon bureau houden. Die houden dus graag nog een onderzoeksdossier dijken en een onderzoeksdossier ruimtelijk beleid en die vinden het niet plezierig als die twee met elkaar praten en communiceren. Dat vinden ze nog heel lastig. Ze houden het liever op hun eigen terrein, dat is makkelijker.

Jorrit Visser

Maar zijn deze mensen dan niet heel erg voor een integrale aanpak?

Frans Klijn

Ze denken laten we het maar simpel houden, dan houden we ons bureau schoon. Wat ze vaak meekrijgen is een budget waarbinnen het moet gebeuren en een deadline waarvoor het klaar moet zijn. Als je dingen ingewikkelder maakt gaat één van die twee niet goed. Een dijk bouwen wordt lastiger als je ook met de gemeente moet praten over hun uitbreidingsplannen. Dan gaat het opeens niet meer over geld maar over andere factoren. Dat wordt ingewikkeld, daar zijn velen niet blij mee. Ze hebben liever een budget en daar willen ze een dijk van bouwen. Er zit een verschil in stijl in.

Jorrit Visser

Het is wat u zegt. Het is natuurlijk veel makkelijker om binnen een bepaald budget en een deadline te blijven als je sectoraal werkt.

Deltares beweert dat risicozonering het zoeken naar regionale oplossing stimuleert. Wat houdt het begrip risicozonering volgens u precies in?

Frans Klijn

Dat is vrij lastig want wij gebruiken nu het woord overstromingsrisicozonering. En eigenlijk is dat niet helemaal de juiste term, laat ik dat eerst even vooropstellen. Eigenlijk moet het zijn overstromingsgevaarzoning. De kans dat het onder loopt, hoe diep het wordt, hoe hard het kan stromen, hoelang het water blijft staan, hoe snel het water stijgt, al dat soort dingen maakt een plek meer of minder gevaarlijk. In Nederland gebruiken we daarvoor het woord gevaar, in het Engels is het hazard. Hazard is the *potential to harm* en risico gaat niet zozeer om the *potential to harm* maar ook om de feitelijke schade. Dus voor een risico moet je ook een receptor hebben, iemand of iets wat dat gevolg ondervindt. Een persoon of een huis waar schade aan komt. Daarom is het woord overstromingsgevaarzoning een betere term. Waar het feitelijk op neer komt is dat je zegt, in sommige gebieden is het gevaarlijk, in andere gebieden minder gevaarlijk. Bouw nu maar waar het minder gevaarlijk is, en ontwikkel niet in de gevaarlijke gebieden. Dat is één van de redenen waarom zonering kan helpen tot een betere regionale afweging.

Als je van een bepaalde gevaarlijke plek weet waar dat gevaar precies wordt veroorzaakt, dan kan je daar rekening mee houden, bijvoorbeeld met de manier waarop je daar ontwikkelt. Er kunnen makkelijker maatregelen worden getroffen. Er zijn dus eigenlijk twee denkstappen in afwegingen. De eerste is kan het niet beter elders? En, zo nee: kan het dan misschien anders?

Jorrit Visser

Dat wordt voor nu al een stuk duidelijker. In hoeverre helpt risicozonering volgens u in het stimuleren van regionale oplossingen?

Frans Klijn

Als je bijvoorbeeld Groningen neemt. In Groningen heb je de omgeving van de Dollard en daar heb je een aantal polders die vrij laag liggen. Als het daar fout gaat wordt het vrij diep en blijft het lang staan. Daarna heb je ten zuiden van de stad het Drentse plateau, daar kom je boven NAP uit. Daar komt nooit water en als het daar komt zal het vrij laat komen. Als je binnen de Provincie de afweging zou moeten maken waar je moet bouwen. Omgeving Blauwe Stad, richting Delfzijl of richting het plateau, dan zou je voor dat laatste moeten kiezen.

Dus door te kijken naar het gevaarprofiel van verschillende delen van je provincie ga je op provinciaal niveau betere afwegingen maken.

Jorrit Visser

Heeft de rol van overstromingsrisicozonering daar echt een belangrijke rol in?

Frans Klijn

Het is zo dat het een belangrijke rol zou *kunnen* spelen en er zijn ook nog aardbevingen. Maar overstromingsrisicozonering is wel erg belangrijk voor waar je wel of niet moet willen bouwen. Dus het is één van de factoren waarmee rekening moet worden gehouden. Ruimtelijk beleid is heel breed, dus hoe zit het met de bedrijventerreinen? Hoe zit het met de infrastructuur? Nabijheid van havens, nabijheid van spoorlijnen. Dat tel je dan allemaal bij elkaar op en dan zijn overstromingsrisico's in het verleden altijd een beetje genegeerd. En ik denk dat het verstandig is voor de langere termijn om het een wat een hogere positie te geven.

Als je je afwegingen op lokaal niveau laat nemen, neem bijvoorbeeld de gemeente, dan ga je zien dat ze altijd kiezen voor hun eigen belang. Iedere gemeente wil een nieuwbouwwijk, iedere gemeente wil een industrieterrein, iedere gemeente wil een aansluiting op de snelweg. En dan zijn ze met elkaar aan het concurreren en dan krijg je een soort verdunning van al die zaken. Ieder dorp krijgt dan een nieuwbouwwijk, ieder dorp krijgt een industrieterrein en het staat allemaal half leeg. Je kan ook kiezen om het niet zo te doen en op een hoger schaalniveau afwegingen maken. Dan kan je de industrie concentreren, de werkgelegenheid concentreren, de kwaliteit juist verbeteren door het anders te doen. Het heeft te maken met concentratie versus spreiding van activiteiten. Voorkomen van concurrentie van individuele gemeenten door er op een hoger schaalniveau naar te kijken.

Jorrit Visser

Maar welke van de gemeenten gaan daar dan van profiteren?

Frans Klijn

Maar dan moet je ook financiële compensaties er tegen over stellen. Als de provincie een concentratiebeleid wil dan komt er ook bij kijken dat er een geldstroom de andere kant opgaat. Ook hoort het erbij om dan huizen te gaan afbreken waar je ze niet meer wilt.

In Canada had een provincie een hele woonwijk opgekocht, daar stonden 18 woningen. Die hadden in het water gestaan en daar moest schade worden uitgekeerd. De provincie had andere plannen en die betaalde een bedrag om die mensen daar weg te krijgen. De huizen zijn afgebroken omdat ze niet handig stonden. Dat is een hele concrete en actieve manier om die zonering te gebruiken.

Je kan natuurlijk ook bij nieuwe ontwikkelingen zeggen dat de rekening altijd bij de ontwikkelaar of de eigenaar ligt. Dan kun je zeggen dat er wel gebouwd mag worden maar dan twee meter hoger en de kosten zijn voor jezelf. Dan gaat die ontwikkelaar een alternatieve locatie bedenken waar het goedkoper kan. Het kan dus ook via de financiën gespeeld worden.

Jorrit Visser

Zo worden ontwikkelaars gestimuleerd om andere locaties te vinden om te ontwikkelen. In hoeverre helpt overstromingsrisicozonering om de actoren of om al die verschillende stakeholders bij elkaar te brengen, of samen tot een plan te komen?

Frans Klijn

Die overstromingsrisicozonering, daar wordt vooral over gepraat maar er is nog geen heel concreet beleid. Ik hoop dat er dit jaar nog een stapje wordt gemaakt maar het gaat buitengewoon langzaam. Dit heeft ook te maken met het feit dat er veel partijen mee moeten praten. Er moeten provincies mee praten, er moeten waterschappen mee praten en er moeten gemeentes mee praten. Wat je dan ook wel krijgt is dat de kalkoen wordt meegevraagd om over het kerstdiner mee te denken; de kalkoen ziet dit uiteraard niet zitten. Als je gemeenten en provincies vraagt om mee te praten over overstromingsrisicozonering en ze voelen aankomen dat hun provincie of gemeente er wel wat slechter van af zou kunnen komen loopt het stroever. Heel concreet: Flevoland. Die provincie bestaat alleen maar uit polders die vier meter beneden NAP liggen. Die voelen natuurlijk al aankomen dat het niet handig is om in die provincie te bouwen. Dus die zeggen dat ze geen zin hebben in deze discussie. Een provincie als Friesland staat er wel heel open voor omdat ze er al beleid op hebben. Een beleid dat er 1 meter boven boezempeil moet worden gebouwd. Er zijn dus provincies en gemeentes die een beetje op de rem gaan staan. Als je dan met elkaar hebt besloten om het met elkaar eens te zijn over het beleid dan gaat dat mis. Het is een politiek proces.

Bij Ruimte voor de rivier lag dat anders omdat er op rijksniveau een knoop is doorgehakt. Deze 39 projecten gaan we gewoon ontwikkelen, of je nou meewerkt of tegenwerkt. Toen kozen ze eieren voor hun geld, als we meewerken hebben we nog invloed. Op die manier is het helemaal goed gekomen. Omdat ze invloed kregen hebben ze mooiere plannen gekregen. Maar dit alles wel omdat er eerst op rijksniveau een knoop is doorgehakt. Dit is nog niet gebeurd voor overstromingsrisicozonering.

Jorrit Visser

Ziet u in de toekomst wel een kans van slagen dat dit nog op rijksniveau wordt bepaald?

Frans Klijn

Dat hangt van de politieke wil af. Rijksbeslissingen moeten altijd via de Tweede Kamer. Het kan altijd dat er een regionale vertegenwoordiger daar iets influistert en dat ze dwars gaan liggen. Dat is een politiek proces.

Jorrit Visser

Ik begrijp uit ons gesprek dat overstromingsrisicozonering op geen enkele manier dwingend is.

Frans Klijn

In uiterwaarden mag niet gebouwd worde, alleen onder hele strikte voorwaarden. Dit is eigenlijk de enige zone waar wij zoiets toepassen. Als je daar iets zou willen mag het geen hydrologisch obstakel zijn, dat betekent dat het de stroming niet mag belemmeren.

Jorrit Visser

In het ontwerp nationaal waterplan is een nieuwe aanpak gepresenteerd. Een overstroming is niet helemaal meer uit te sluiten. Daarom gaat ook steeds meer aandacht uit naar de gevolgen van een overstroming. Wat kan er gebeuren, hoe gaan we dat oplossen? Daarom is er naar mijn weten ook de meerlaagsveiligheid gepresenteerd. Overstromingsrisicozonering komt in deze meerlaagsveiligheid onder de tweede laag, de duurzame ruimtelijke planning. In hoeverre is overstromingsrisicozonering volgens u duurzaam?

Frans Klijn

Als zones van een beleidsregime worden voorzien kan het bijdragen aan het voorkomen van toename van de kwetsbaarheid op plekken waar het gevaar heel groot is. En dan wordt Nederland als geheel net eventjes wat duurzamer.

Jorrit Visser

Overstromingsrisicozonering kan volgens Royal Haskoning alleen succesvol zijn als zij eenvoudig en niet conflicterend is met de huidige regelgeving. Hoe zou overstromingsrisicozonering bestaande of aankomende projecten dan beïnvloeden?

Frans Klijn

Je kunt het ook zo stellen. Maak je nou regels omdat je iets wilt, of wil je nou alleen iets dat wat binnen de regels past? Ik draai de volgorde altijd om. Je moet eerst iets willen en dan ga je regels aanpassen. En dat het natuurlijk niet mag conflicteren met de grondwet is allemaal best maar je gaat beleid maken dus ook nieuwe regels. Dat zou betekenen dat sommige dingen moeilijker gaan en sommige dingen makkelijker.

Dat wil niet zeggen dat het conflicteert, dat mag in Nederland nooit.

Jorrit Visser

Is er al ergens in Nederland waar overstromingsrisicozonering echt is geïmplementeerd?

Frans Klijn

Ruimte voor de Rivier is dan het enige waar dan echt een beleidslijn voor geldt. Ik denk wel dat er een paar dingen net niet zijn doorgedaan omdat ze conflicterend waren met de ruimte.

Jorrit Visser

Dit zijn dan niet noemenswaardige projecten?

Frans Klijn

Ja, er is wel een discussie over de Zuidplaspolder geweest. Het ligt niet heel goed omdat het in de diepste polder is gelegen maar de plannen gaan toch door. Er is altijd wel een argument waarom je daar zou moeten bouwen.

Jorrit Visser

In hoeverre kunt je spreken over een succes van het instrument?

Frans Klijn

Ja lastig te zeggen, ik heb er niet zoveel hoop op. Of beter: ik heb er wel hoop op maar minder vertrouwen. De hele discussie om het ruimtelijk beleid te laten beïnvloeden door overstromingsrisico's wordt al 200 jaar gevoerd. En die heeft nog nooit geleid tot enig beleid. Wij zijn ook rijk geworden door de dijken, dus je kunt je ook afvragen waarom we ruimtelijk beleid zouden voeren als die dijken altijd zo goed hebben gewerkt. En we kunnen nog een tijdje mee met de dijken, zeker nog een paar eeuwen. Dat is de andere kant van het verhaal. Maar op de langere termijn is een andere strategie verstandig. Maar het blijft moeilijk. Dordrecht, Delft en Gouda waren vroeger belangrijke steden, toen bestond Rotterdam nog niet eens. Rotterdam is in 80 tot 100 jaar uitgegroeid tot een wereldstad, heeft een tijd lang de grootste haven van de wereld gehad. Deze groei is eigenlijk op een onhandige plek geweest. Wil je zoiets nog een keer laten gebeuren of wil je dat voorkomen? Waarom concurreren we zo hard met de Duitsers en de Belgen als we één Europa zijn? Waarom wil Delfzijl belangrijk zijn als Hamburg om de hoek ligt? Dat zijn lokale belangen maar je kan dat op grote schaal bekijken en dan wordt de afweging misschien anders. Amsterdam concurreert met Rotterdam op containeroverslag. Waarom moeten we twee containeroverslagen hebben?

Jorrit Visser

Dat is dus puur eigen en lokaal belang.

Frans Klijn

Ja precies. Zo zie je dat dit een hele moeilijke discussie is omdat deze beslissingen boven een bepaald schaalniveau moeten worden genomen.

Jorrit Visser

Dat blijkt heel lastig te zijn.

Frans Klijn

Ja dat blijkt heel lastig te zijn.

*** Einde transcriptie

Bijlage III: Transcriptie interview dhr. Ros

Geïnterviewde	De heer Ros
Organisatie	Waterschap Groot Salland
Omschrijving opname	Interview waterschap Groot Salland
Tijdsduur	41:36 minuten
Soort transcriptie	Woordelijke transcriptie De transcriptieschrijver heeft de tekst van de opname uitgetypt. Er is gestreefd naar volledigheid: de geluidsopname is meermaals beluisterd om –voor zover mogelijk- ook de moeilijk verstaanbare passages correct weer te geven. Niet-relevante tekst (zoals tussenwerpsels, gestotter, herhalingen) is echter weggelaten. De meeste taalfouten van sprekers zijn gecorrigeerd. De transcriptie blijft wel zo dicht mogelijk bij de woordkeuze van de sprekers.
Uitvoering	Jorrit Visser

*** Start transcriptie

Jorrit Visser

Ik zal mezelf eerst even voorstellen, ik ben Jorrit Visser. Ik zit op de universiteit van Groningen en studeer Technische Planologie. En ik ben hier beland omdat ik mijn scriptie schrijf over de waterplanning en specifiek over overstromingsrisicozonering. En de hoofdvraag van mijn scriptie is: In hoeverre kan of heeft overstromingsrisicozonering de samenwerking met andere regio's of andere sectoren bevorderd? En daar heb ik dan een paar vragen over. Ik denk dat het ongeveer twintig minuutjes zal duren.

Mijn eerste vraag aan u is wie bent u en voor wat voor organisatie werkt u?

Barry Ros

De eerste vraag wat ik doe? Ja waterschap, waterschap is van oudsher verantwoordelijk voor drie thema's. Rioolwater, waterzuivering, waterkwaliteiten het tweede thema is het watersysteem, sloten de rivieren, de gemalen en de polders. Zorgen dat er voldoende water wordt afgevoerd. En de derde is de waterkering, waar liggen de dijken. En dat laatste thema ben ik mee bezig, en je ziet wel dat het steeds breder is geworden. Vroeger was de waterschap vooral bezig met onderhouden en het beheer van de dijken, dat de dijken goed blijven en ze versterken. En nu komen er thema's als meerlaagsveiligheid bij en waterveiligheid achter de dijk. En wat doe ik? Ik ben bezig geweest met het deltaprogramma, afgelopen jaren doe ik daar niet zoveel meer aan. Dat ging over klimaatverandering over de lange termijn. Hoe kunnen we er voor zorgen in Nederland dat we daar goed op voorbereid zijn. We moeten echt veel dingen anders gaan doen. Meer lange termijn denken. Ben ook nog bezig met pilots in de regio's over meerlaagsveiligheid. Kampereilanden is een groot gebied waar wel een dijk omheen ligt maar waar wel de overstromingsrisico stuk hoger is.

Jorrit Visser

Dat is hier toch iets meer richting het Westen?

Barry Ros

Ja het ligt vlak bij Kampen.

Jorrit Visser

Oke, ja heeft u ergens ook al uitgelegd. Maar wat is de rol van uw organisatie in de waterplanning van Nederland?

Barry Ros

Ja, waar collegas vooral mee bezig zijn is de uitvoering van de watertoets. In feite vooral adviseren in nieuwbouwplannen, hoe ga je dat vorm geven, hoe moet je daar water inplannen en of er voldoende oppervlakte water te vinden is. Vijvers, riviertjes enzovoort.

Jorrit Visser

De watertoets is toch nog niet zo oud, vrij recent?

Barry Ros

Ja het is vrij recent nog. Waar ik zelf niet mee werk, het is gewoon adviseren van gemeenten. Om te voorkomen dat water vergeten wordt, dat dat water wel wordt meegenomen.

Jorrit Visser

De watertoets is de eerste keer dat bij de planning het water wordt meegenomen, op verplichte basis.

Barry Ros

Het is niet helemaal verplicht maar het moet wel verplicht afgevinkt worden. Maar het is niet dwingend, wat daar uit komt kan niet worden opgelegd. Daar is wel veel discussie over want er zijn landelijk wat ruimtelijke wetgeving aan het veranderen. Dus het is de vraag of de watertoets blijft bestaan of dat er een wat meer dwingends komt.

Jorrit Visser

De laatste jaren is de rol van de waterplanning wat verschoven zoals ik heb dat meegekregen. Deze is van technisch rationeel en sectoraal naar een meer adaptieve integrale aanpak gegaan. Dat er meer partijen bij betrokken zijn; dat het in de zin technisch soms niet meer te doen is dus we moeten het water maar wat meer de ruimte geven of ons daar op aanpassen. Wat merkt de waterplanning hier zelf van?

Barry Ros

Hoe bedoel je de waterplanning?

Jorrit Visser

De waterplanning over het algemeen, wat merkt deze van de nieuwe richting van het plannen?

Barry Ros

Wat je sowieso ziet, heel concreet als ik hier om me heen kijk op de afdeling planvorming. Tien jaar geleden werkte ik hier nog niet maar dat in die tijd vooral nog mensen werkten die een ingenieurs of technische achtergrond hadden. Het was meer berekenen en dijken bouwen. Nu is meer dan de helft van de mensen die een andere achtergrond hebben. Van bestuurskunde tot planologie.

Jorrit Visser

Ook omdat er steeds meer ruimte voor het water nodig is?

Barry Ros

Ja ook omdat er gewoon echt om de tafel gezeten wordt. Ook bij de gemeenten, van kleine projecten tot bijvoorbeeld het Reevediep dat wordt aangelegd. Dat is een nieuwe zijrivier van de IJssel vlak bij Kampen. Ja collega's die een paar dagen per week er mee bezig geweest, om er voor te zorgen dat

het goed wordt ingepast. Dat is ook een integraal plan, dan heb je het niet alleen meer over de waterbouw. Er moeten mensen zijn die een relatie kunnen leggen. Daar merk je het gewoon. De competenties, de mensen hier.

Jorrit Visser

En qua landschap, wat merkt u er dan van? Wat als een leek naar het landschap van Nederland kijkt, wat zullen die er van merken?

Barry Ros

Ik denk dat je bij nieuwbouwwijken wel steeds meer ziet dat daar naast het wegennetwerk ook gewoon een waternetwerk wordt aangelegd. Als er in een korte periode veel neerslag valt dat dan die waterbergingen in de wijken worden aangelegd, dus op nieuwbouwniveau. Bij ruimte voor de rivier is een goed voorbeeld. Waar in plaats van waterberging soms wordt gekozen om de uiterwaarden beter doorstroombaar te maken. Dat is ook echt gekoppeld aan de toevoeging van ruimtelijke kwaliteit, dus van die waterberging zorgt er ook voor dat er voldoende natuurontwikkeling kan plaatsvinden of het kunnen ook hele simpele dingen zijn. Een mooie weg of een toegankelijke route er langs.

Jorrit Visser

Hoe denkt u zelf over deze verschuiving. Wat u eerst al zei, dat er eerst allemaal ingenieurs waren en dat het nu bestuurlijk wordt en er meerdere partijen bij worden betrokken.

Barry Ros

Ja ik vind het zelf wel een... het maakt mijn werk persoonlijk een stuk interessanter. Ik ben zelf geen ingenieur, ik heb fysische geografie gestudeerd in Utrecht en Amsterdam. En daarna een master duurzame ontwikkeling, dat is dan al veel breder. Ik kan hier wel echt mijn interesse beter in kwijt. Ook een goede ontwikkeling omdat de maatschappij er wel echt om vraagt. Dat het waterschap wat meer rekening houdt met de omgeving en een goede ruimtelijke inpassing. De tijden dat er gewoon dijken werden versterkt en huizen werden gesloopt is wel echt voorbij. Dat accepteert de maatschappij niet meer, we moeten daar ook in mee groeien. Maar het maakt het werk wel echt leuk. Ik denk ook echt dat je meerwaarde kan creëren als je gewoon een dijkverbetering weet te combineren met een plan van bijvoorbeeld de gemeente zelf. Ik noem maar wat, een groenzone of een park aanleggen. Je moet niet steeds een dijk verbeteren. Je ziet nu dat we veel met de gemeente in gesprek gaan van we hebben daar een opgave en moeten we aan de slag. Jullie moeten daar misschien aan de slag of wat voor plannen hebben jullie? In plaats van dat wij eerst de dijk verbeteren bijvoorbeeld en dat de gemeente die groenzone gaat herinrichten proberen we dat nu in één plan te stoppen. Dus ja, dat vraagt gewoon veel meer afstemming en samenwerking.

Jorrit Visser

Ik ga nu iets meer op de risicozonering in, we zullen wel even kijken. Deltares beweert dat risicozonering het zoeken naar regionale oplossing stimuleert. Misschien wat u zelf net ook al zei dat de gemeente en waterschappen bij elkaar komen. Wat houdt het begrip risicozonering volgens u precies in?

Barry Ros

Oke, ja dat is een interessante.

Jorrit Visser

Ik zelf had ik voor ogen, u begon net al over die meerlaagsveiligheid. Dat het begrip in de tweede laag komt, de duurzame ruimtelijke planning. Dat er nu met een kaart wordt gewerkt de overstromingsrisicokaart, die is dan weer in drie verschillende kaarten onderverdeeld. De gevarenkaart, de risicokaart en de gebied perspectieve kaart. In mijn ogen kwam het naar voren dat

als er dan een gebied moet. Het is niet een dwingend iets, maar het kan helpen bij het plannen van nieuwe gebieden. Dat je bijvoorbeeld zegt, kijk we willen daar een ziekenhuis bouwen maar de overstromingsrisicozonekaart beweert dat daar nog wel een risico op overstroming is. En dat het meer naar het gebied zelf kijkt. Het is wat u net zelf ook al zei dat het niet meer alleen een dijk aanleggen of huizen verwijderen is maar dat je naar het gebied als geheel kijkt. En als er dan een overstroming dreigt te komen of er is risico dat je bijvoorbeeld een gebied inplant wat kan overstromen.

Barry Ros

Binnen IJsselvechtdelta is er een samenwerkingsverband hier in de regio, waterschap, gemeente en provincie. Daar zijn we wel mee bezig voor de meerlaagsveiligheid en we hebben veel overstromingskaarten gebruikt, of we gebruiken het als basis. Dan kan je zien als een dijk doorbreekt hoe snel een gebied overstroomt en hoe diep het water komt. Ik weet niet of je dat bedoelt? Dat geeft vooral de risico en het gevaar aan en hoe groot de kans is dat dat gebeurt.

Jorrit Visser

Dat las ik ook precies zo. Wat ik las is dat de gevarenkaart meer over hoe diep het water komt te staan en hoe snel dat gaat. De risicokaart gaat meer in de richting van wat de gevolgen zijn als het gebeurt.

Barry Ros

Ja, het aantal miljoen schade.

Jorrit Visser

Ja of dat er slachtoffers vallen.

Barry Ros

Ja oke. Nou dan zitten we toch wel in de goede richting. Was wat de vraag ook alweer precies, ik kan het nu beter plaatsen.

Jorrit Visser

Wat het begrip risicozonering dan volgens u inhoudt.

Barry Ros

Ja dat is dan misschien wel het misleidende. Als ik denk aan risicozonering denk ik vooral aan het woord zonering. Waar dan verschillende gebieden zijn. Dat er dan voorschriften komen van in dit gebied is het risico, dan denk ik even hardop in kleuren bijvoorbeeld gebied rood, oranje of groen. Stel je hebt een zone dat is rood, een zone oranje en een zone groen. Dat je dan bijvoorbeeld onderscheid maakt. Dat je bijvoorbeeld in de rode zone niet mag bouwen of alleen aangepast. En voor de groene zone. Fictief, het bestaat nog niet.

Jorrit Visser

Ja precies dat is wel de goede richting.

Barry Ros

Dat is er bijvoorbeeld in Frankrijk wel. Zoiets bestaat nog niet in Nederland. We hebben wel kaarten die aangeven dat als een dijk doorbreekt komt het water zo diep. Dat is meer informatie en niet dwingend.

Jorrit Visser

Niet dwingend?

Barry Ros

Nee, in Frankrijk hebben ze dat wel. Bijvoorbeeld natuurrisico's hebben ze uitgewerkt. Dan zijn er gebieden direct langs een beek of riviertje wat een rode zone is waar helemaal niks gebouwd mag worden. Of je hebt gebieden waar modderstromen voor kunnen komen, zo hebben ze dat allemaal dwingend geregeld. Maar in Nederland is het nog veel meer op het niveau van, ja de risico's in beeld brengen. Kijken of mensen er bewust van worden of mensen en planners dat ze ook naar die risico's gaan handelen. Dat je mensen prikkelt of bedrijven zoals Enexis om de ontwikkeling er op aan te passen; of dat ze aangepast gaan bouwen dus niet in de kelder al het apparatuur neerzetten.

Jorrit Visser

Het is niet dwingend maar meer in de zin van verleiden en prikkelen.

Barry Ros

Ja op het werk niet vanzelf nog. Maar ik geloof niet dat als we een kaart bij bouwbedrijven neerleggen dat ze er rekening mee houden. Hier achter is een nieuw ziekenhuis gebouwd en daar hebben ze geen rekening gehouden met mogelijke overstromingsrisico.

Jorrit Visser

Maar het is toch raar dat als je een ziekenhuis plant dat daar geen rekening mee wordt gehouden.

Barry Ros

Ja het beeld is toch dat de dijken goed op orde zijn en er is zo lang niks gebeurd. Ja mensen zijn zich niet bewust, ook al zien ze die kaart en dan denken ze het zal mijn tijd wel duren. Als ik dan moet investeren in een ziekenhuis dat waterbestendig is, ja wie betaalt dan de rekening? Zo wordt er toch wel veel gedacht. Maar nu hebben we het programma IJsselvechtdal, dan proberen we met subsidie een stap verder te komen door echt in gesprek te gaan met bijvoorbeeld Enexis. Dan zie je wel beweging ontstaan en soms kun je met een hele kleine aanpassing er voor zorgen dat een ziekenhuis veel minder kwetsbaar wordt. Door bijvoorbeeld niet al het apparatuur in de kelder te zetten maar net alles even wat slimmer aanpakken.

Jorrit Visser

In hoeverre helpt die risicozonering of die kaarten om de samenwerking met verschillende actoren of regio's te versterken?

Barry Ros

Ja ik denk dat de kaarten zelf niet echt helpen.

Jorrit Visser

Wat zal daar wel bij kunnen helpen?

Barry Ros

Nou het is meer dat als ik kijk naar de IJsselvechtdelta, daar is een samenwerking ontstaan tussen verschillende partijen. Dat is gewoon ontstaan omdat er een aantal bestuurders van bepaalde belangrijke thema's zoals meerlaagsveiligheid afspraken maken. Het is meer dat mensen met elkaar afspreken wat ze gaan doen. Dan zijn die kaarten wel een heel belangrijk hulpmiddel. Alleen de kaarten gaat de mensen niet verder brengen, het is gewoon een stukje dood papier.

Jorrit Visser

Dus als ik het goed begrijp van u is de meerlaagsveiligheid die brengt wel partijen bij elkaar maar de kaarten opzich zelf niet.

Barry Ros

Nee dat zie ik als een hulpmiddel om met elkaar een gesprek te voeren. Ik heb niet het gevoel dat die kaarten zelf een ontwikkeling in gang hebben gezet.

Jorrit Visser

U had de vraag al een beetje beantwoord. Maar welke actoren of stakeholders zijn veelal met deze gesprekken betrokken?

Barry Ros

Ja gemeenten, waterschappen en de provincie zijn de belangrijkste overheden. En de pilotprojecten die we doen dan praten we ook met netwerkbeheer zoals Enexis en de Gasunie, dat noemen we de vitale infrastructuur. Drinkwater, elektriciteit en telecom. Maar dat is allemaal nog heel erg nieuw. De gesprekken die wij voeren zijn echt pilot, dat is nog geen gemeengoed in Nederland.

Jorrit Visser

Dat is echt een ontwikkeling van de laatste jaren?

Barry Ros

Laatste half jaar of jaar dat die gesprekken echt serieuzer op gang komen.

Jorrit Visser

Dus ik moet het zo zien. Voorheen waren er bijna nauwelijks gesprekken tussen die partijen.

Barry Ros

Nee er werd bijna niet over overstromingsrisico gesproken behalve hier en daar wat uitzonderingen in Nederland. Of er moet echt een partij op staan, zoals in de haven van Rotterdam. Specifieke gevallen maar verder werd er niet heel erg over gesproken.

Jorrit Visser

Hoe kan dan de overstromingsrisicozonering iets afdwingen? Ik begrijp dat dat nauwelijks kan?

Barry Ros

Nee nu nog niet, of je zou het moeten afspreken. Het risico is zo groot, maar in Nederland kom je dan al snel in een patstelling. Omdat er in West-Nederland gebieden heel laag liggen en kwetsbaar zijn, ook het rivierengebied. Daar is inmiddels al heel veel gebouwd, dat kun je niet meer terugdraaien.

Jorrit Visser

Ja dat is zoals het is.

Barry Ros

Ja dat is zoals het is. Dan moet je wel een hele lange transitie inzetten om dat voor elkaar te krijgen. En afdwingen is ook niet meer zo van deze tijd, het kan wel terugkomen. Als er iets overstroomt, het is meer de tijdgeest. Het is nu wat meer de burger zelf initiatief laten nemen en de overheid die zich wat terugtrekt.

Jorrit Visser

Is het ook wat flexibeler?

Barry Ros

Ja het is ook wat meer flexibel.

Jorrit Visser

In het Ontwerp Nationaal Waterplan, daar bent u vast wel bekend mee?

Barry Ros

Ja ik moet eerlijk bekennen dat ik de tekst niet weet maar de onderwerpen ben ik bekend mee.

Jorrit Visser

Een overstroming is nooit helemaal uit te sluiten dus daarom zou er meer aandacht worden besteed aan de gevolgen van een overstroming of het beperken van de gevolgen. Daarom is de meerlaagsveiligheid gepresenteerd. De overstromingsrisicozonering valt onder de tweede laag, de laag van de duurzame planning. In hoeverre is overstromingsrisicozonering duurzaam, met de gedachten dat op één stuk grond meerdere partijen iets plannen. In hoeverre kun je zoiets duurzaam noemen?

Barry Ros

Kijk als er echt naar gehandeld wordt dan kan het duurzaam zijn. Het zou wel mooi zijn als je op een gegeven moment wel ziet dat het bewustwordingsproces er voor zorgt dat mensen denken dat er echt wel iets wat kan misgaan. Dat er dan wel ergens naar gehandeld kan worden. Maar duurzaam? Ja uiteindelijk wel, als er op een terp wordt gebouwd. Het kan wel duurzamer worden.

Jorrit Visser

Maar als het duurzamer kan worden, waar zat u dan aan te denken?

Barry Ros

Qua voorbeelden?

Jorrit Visser

Ja

Barry Ros

Ja het is dan een beetje van wat is duurzaam? Ja je hebt ook duurzaamheid die bijdraagt aan natuur. Maar... Kijk als je vindt als een maatschappij een samenleving minder kwetsbaar voor overstromingen. Dan zou je kunnen zeggen dat het een soort van duurzaamheid is. Dat je niet gebieden overdraagt aan de volgende generatie. Van ja toevallig is het niet meer overstroombaar maar als het misgaat is het wel even gedaan met de economie en maatschappij. Dus het is ook wel een stukje... qua natuur zie ik zo niet direct. Dan zou je gebieden leeg moeten maken die heel kwetsbaar zijn dus dan krijg je daar nieuwe natuur. Maar als je kijkt waar we nu zitten is het vooral dat we voorkomen dat als er een overstroming komt de hele maatschappij niet wordt ontwricht. Het zal meer een doel zijn wat wordt nagestreefd. Met terpen en duurzame inrichting. Wat het dan precies betekent? Ja je kan natuurlijk lokaal op een terp bouwen maar je zou eerder uitkomen op bijvoorbeeld New Orléans. Mensen konden daar geen kant op, uiteindelijk zaten ze daar in een stadion. Mensen willen niet geëvacueerd worden op het laatste moment gaan ze dan toch naar zo'n stadion toe. Als ik dan nadenk als zoiets gebeurt in Nederland. Zijn er dan nog wel plekken waar je vooraf kan zeggen waar ze naar toe kunnen gaan. Je moet vervoer voor elkaar hebben, mensen moeten naar een bepaalde plek toe.

Jorrit Visser

Overstromingsrisicozonering kan volgens Royal Haskoning alleen succesvol zijn als zij eenvoudig en niet conflicterend is met de huidige regelgeving. Hoe zou overstromingsrisicozonering bestaande of aankomende projecten dan beïnvloeden?

Barry Ros

Ja het is niet conflicterend omdat het niet dwingend is.

Jorrit Visser

Het is dus alleen een adviserend instrument.

Barry Ros

Ja, als het wel dwingend wordt dan zou het lastiger worden. In het Pilot Kampereiland, dan praten we over terpen. Dan staat er in het bestemmingsplan dat er tot een bepaalde hoogte gebouwd mag worden. Vanuit het overstromingsrisico, als je dat zou afdwingen. Dan zou je een nieuwbouw op een terp zetten en dat ziet er dan niet zo mooi uit. Dat zou dan weer conflicterend zijn met het bestemmingsplan. Dat zijn wel interessante dingen.

Jorrit Visser

En uw organisatie, heeft die al vaak te maken gehad met overstromingsrisicozonering op bepaalde plekken of locaties? Nou ja die kaarten dan.

Barry Ros

Ja een aantal mensen wel. Het is wel interessant om te benoemen. Eerder gaf de provincie de opdracht om die kaarten te maken, wij als waterschap hebben er voor gekozen om het zelf te gaan doen. Dat krijgt steeds meer een belangrijke rol.

Jorrit Visser

En zijn er dan ook specifieke locaties in het waterschap?

Barry Ros

Voor het gehele gebied eigenlijk wel, waar dan een overstroming kan optreden. Dat betekent dat we dan nieuwe modellen bij elkaar halen. Hoe overstroomt een gebied? Hoe diep komt het water? Dat kun je tegenwoordig allemaal 3d moduleren. Dat is iets wat wij gaan doen.

Jorrit Visser

Maar er zijn geen specifieke projecten in deze regio waar echt specifieke kaarten voor worden gemaakt?

Barry Ros

Ja die Pilot projecten daar worden ze bij gebruikt. Dus daar zitten ze wel de kaarten.

Jorrit Visser

Maar ik moet het zo zien. Het wordt over het hele waterschap gemaakt en niet voor een specifieke locatie?

Barry Ros

Nee, nee. Het wordt niet voor een specifieke locatie gemaakt. Het is voor het gehele gebied.

Jorrit Visser

In hoeverre kunt u al spreken van een succes van deze kaarten?

Barry Ros

Dat is een goede. Het brengt in ieder geval al een... Ja het gebeurt in stapjes. Vroeger was het alleen naar de dijk kijken en waanden we ons veilig achter de dijk tot dat het een keer misgaat. En je ziet nu wel dat er gewoon gesprekken op gang komen over hoe het een keer mis kan gaan. En wat er dan gebeurt? Ook naar burgers toe. Langzaamaan worden we bewust dat we toch in Nederland onder de

zeespiegel leven. Dat is de eerste stap. En daarna gaan mensen er misschien wel naar handelen, dat gebeurt nu nog niet. Maar we moeten er wel echt mee omgaan. Als het gesprek niet start gaat niemand er naar handelen.

Jorrit Visser

Precies het is inmiddels zo vanzelfsprekend geworden dat we ons veilig wanen achter de dijk. Terwijl we nog steeds in het achterhoofd moeten hebben dat het speciaal is dat je in dit gebied woont.

Barry Ros

Ja precies, en dat het zeker wel een keer mis kan gaan. En statistici zeggen dat het gewoon een keer misgaat en de vraag is gewoon wanneer?

Jorrit Visser

Als ik uw woorden zo goed begrijp. Het is al een succes maar het kan zeker beter. De gesprekken komen op gang.

Barry Ros

Ja je moet er zeker wat aan doen om de gesprekken op gang te houden.

*** Einde transcriptie

Bijlage IV: Transcriptie interview gemeente Kampen

Geïnterviewde	De heer Schuurman, de heer Van den Berg
Organisatie	Gemeente Kampen
Omschrijving opname	Interview gemeente Kampen
Tijdsduur	01:03:55 minuten
Soort transcriptie	Woordelijke transcriptie De transcriptieschrijver heeft de tekst van de opname uitgetypt. Er is gestreefd naar volledigheid: de geluidsopname is meermaals beluisterd om –voor zover mogelijk- ook de moeilijk verstaanbare passages correct weer te geven. Niet-relevante tekst (zoals tussenwerpsels, gestotter, herhalingen) is echter weggelaten. De meeste taalfouten van sprekers zijn gecorrigeerd. De transcriptie blijft wel zo dicht mogelijk bij de woordkeuze van de sprekers.
Uitvoering	Jorrit Visser

*** Start transcriptie

Jorrit Visser

Nogmaals bedankt, wie zijn jullie en voor wat voor organisatie werken jullie?

Vincent Schuurman

Ik ben Vincent Schuurman, ik werk voor de gemeente Kampen bij het team ontwerpen inrichting ruimtelijke ontwikkelingen en op dit moment vooral bezig op water en riolering en dan voor water voornamelijk de waterparagrafen.

Jorrit Visser

Oke

Jan van den Berg

Ik werk bij dezelfde eenheid en zelfde team op het cluster riolering en water. En ik zeg wel eens dat het rioleringsgedeelte wordt steeds minder en het water wordt steeds belangrijker. En we zitten hier dan ook met de aanleg van de bypass en zomerbedverlaging en de ruimte voor de rivier projecten. En samen met de provincie is er een programma IJssel en Vechtdelta wordt er dan ook gekeken naar de meerlaagsveiligheid. Met name ook voor de Kampereilanden maar ook voor dijkkring 10, dat is de dijkkring IJsselmuiden en dijkkring 11 de kant van Kampen.

Jorrit Visser

Oke, meerlaagsveiligheid dan zit ik al op de goede weg. Eigenlijk hebben jullie mijn tweede vraag ook al gelijk behandeld. Wat uw rol is in de organisatie. Maar wat is de rol van de gemeente in de organisatie van de Waterplanning in Nederland?

Jan van den berg.

Wij moeten natuurlijk onze eigen broek ophouden om het hier waterveilig te krijgen. Maar de waterschappen en de provincie die bepalen wat er met de dijk gebeurt en die zitten nog een beetje op het spoor van... Ik moet eigenlijk het normale denken loslaten en anders gaan denken over water en over waterveiligheid. Maar zij zitten nog steeds op de lijn van wij moeten de dijk op orde hebben en that's it. En ze kijken dan wel naar een overstromingsrisico maar dan zeggen ze van als het water

over de dijk heen komt dan zijn er andere mensen verantwoordelijk voor. Dan gaat het rampenplan in werken.

Jorrit Visser

Dus de gemeente denkt wel anders over de waterplanning dan bijvoorbeeld de waterschappen en de..

Jan van den Berg

Nou de waterschappen en de provincie denken wel mee. Maar ze laten het oude denken van dijkbeheer en dat soort zaken en de inrichting van een dijk; om een overstroombare dijk te maken of een brede begraasbare dijk.

Vincent Schuurman

Op primaire taken.

Jan van den Berg

Ja vinden ze niet hun taak.

Jorrit Visser

Oke dan haakt u gelijk in op mijn volgende vraag. De laatste jaren is de waterplanning een beetje verschoven van technisch en rationeel dus echt de ingenieurskant en de sectorale kant naar meer een adaptieve en integrale aanpak dus dat er meerdere partijen bij worden betrokken. Merkt de gemeente hier ook iets van?

Vincent Schuurman

Ja nou Kampereilanden bijvoorbeeld, dat is een... Daar dreigde de oosterdijk te overstromen. En toen is er een programma opgezet samen met de inwoners van dat gebied, de waterschappen en de provincie. En toen is er overlegd over wat te doen om de waterveiligheid te verbeteren.

Jan van den Berg

Ja daar hebben we plannen voor gemaakt. We hebben gekeken van, stel dat je daar een overstroombare dijk maakt want het is een waterbergingsgebied. Dus het moet ook onder water kunnen komen, om de stad Kampen te beschermen. Daar is de dijk voor. En de meeste boerderijen daar staan op terpen, 1 tot 100 staan op een terp en alles boven de 100 staan gewoon op het maaiveld. Want die zijn gebouwd nadat de Afsluitdijk is aangelegd. En toen waande men zich zo veilig dat er toen wel op het maaiveld kon worden gebouwen. Dat hadden ze nooit moeten doen. Dus nu zit er eigenlijk weer een programma achter. Van dat de dijken, primaire keringen die moeten aangepakt worden, daar moet een plan voor gemaakt worden die er inmiddels is. Het waterschap heeft er ook besluiten over genomen en de provincie ook. En nou zeggen het waterschap en de provincie dat de gemeente eigenlijk maar moet zorgen dat die boerderijen die op het maaiveld staan op een terp komen. Dus dat moet dan hieruit gerold worden, maar dat is een kwestie van lange termijn want als er eens een keer wat nieuwbouw plaats vindt kun je misschien als gemeente regelen van: zet dat dan op een terp. En op de korte termijn kun je misschien regelen van: kunnen we ook voor een boerderij die op het maaiveld staat niet tijdelijk een klein dijkje aanleggen. Dat wordt nu per perceel uitgewerkt door een landschapsarchitect samen met de gemeente, de provincie en het waterschap. Om daar een beeld te krijgen.

Vincent Schuurman

En ook met de inwoners erbij.

Jan van den Berg

En de inwoners. Er worden keukentafel gesprekken gevoerd.

Jorrit Visser

Is dat niet heel prijzig omdat per boerderij apart aan te pakken?

Jan van den Berg

Om een plan voor te maken? Dat plan maken valt nog wel mee maar de uitvoering.

Jorrit Visser

De uitvoering dan?

Jan van den Berg

Een plan maken kost natuurlijk ook wel geld maar als je geen plannen maakt hebt je helemaal niks in de handen om ooit ergens subsidie voor te krijgen. Of iemand die een initiatief heeft te laten zien hoe het ook kan.

Jorrit Visser

Daar heeft u helemaal gelijk in. Deltares beweert dat risicozonering het zoeken naar regionale oplossingen stimuleert. Wat houdt het begrip risicozonering volgens jullie in?

Jan van den Berg

Ik vindt risicozonering, je had het ook al een beetje in je stuk staan. Bijvoorbeeld voor de keuze van waar bouw je dan een ziekenhuis maar ziekenhuizen staan hier al in de buurt. Maar voor risicozonering is nog een hele lange weg te gaan. We hebben wel gekeken naar de stroomvoorziening, de eerste levensbehoefte wat mensen nodig zijn. Dat is stroom, en alle stroomhuisjes en tussenstations staan allemaal op het maaiveld.

Vincent Schuurman

Dus overal zal je ergens een dijk om heen moeten leggen, dus in die zin omdat ze op het maaiveld staan dan nog moet je voorzieningen treffen doordat ze bij een overstroming geen elektriciteit meer zouden hebben. Want de verdeelstations staan gewoon op het maaiveld. Of je moet die ook allemaal omhoog gaan brengen, of een dijk om heen gaan leggen of een andere maatregel treffen.

Jan van den Berg

Dus het is iets wat je samen moet doen, je kunt het ook niet alleen doen als gemeente. Je bent de energiebedrijven er allemaal bij nodig.

Jorrit Visser

Er zijn veel partijen bij betrokken.

Jan van den Berg

Ja. Maar het is ook geen kwestie dat het morgen klaar moet zijn. Je hebt er de langere termijn voor. En het is maar net hoe lang de termijn dan is maar als dat vijftig jaar is, bijvoorbeeld bij een polder dan kan je nog wel wat dingen op de lange termijn plaatsen die precies in het plaatje passen.

Vincent Schuurman

Maar het is ook een kwestie van bewustwording. Heel veel mensen wonen er sinds jaar en dag en die gaan er van uit dat het veilig is. Maar dat gebied is wel aangewezen als waterbergingsgebied. Dus dat is het gebied waar we nu over praten.

Jan van den Berg

En het staat in de omgevingsvisie van de provincie alleen heel veel bewoners zeiden: waterbergingsgebied, het heeft hier nog nooit onder water gestaan.

Vincent Schuurman

Een paar jaar geleden was het bijna zover.

Jan van den Berg

Dan wordt je wel bewust van waar je woont.

Jorrit Visser

Ja absoluut, het is en blijft een waterbergingsgebied ook al is het jaren niet overstroomd.

Vincent Schuurman

Ja maar het zelfde geldt voor andere wijken hier in Kampen die in principe ook onder het waterpeil liggen maar wel achter de dijk. Maar die bewustwording die zie je de laatste jaren steeds beter worden. Ook vooral omdat er in het bestemmingsplan aandacht aan wordt besteed. Dat wil niet zeggen dat iedereen het bestemmingsplan doorleest.

Jan van den Berg

Ze hadden het kunnen weten.

Vincent Schuurman

Maar er ligt ook nog een rol voor de veiligheidsregio om meer informatie te geven.

Jan van den Berg

Nou heb je dus wel twee dijkringen waar heel veel water in komt te staan want je hebt dan dijkkring 10 dat is de kant van IJsselmuiden daar komt gemiddeld twee meter water in te staan. De koekoekspolder dat is weer een polder in de polder die ligt nog veel lager, daar komt zes meter water te staan. Daar kun je ook niet naar een tweede verdieping verhuizen want die komt ook onder water te staan. Dat is een tuinbouwgebied met allemaal kassen. Daar wonen wel mensen natuurlijk maar niet zo gigantisch veel. De investering die er staat wordt één keer in de vijftien jaar afgeschreven berekent men. Dus ja wat is dan de economische schade bij een overstroming met de kans op één op de tweeduizend nu nog. Maar er zijn ook plannen gemaakt voor een compartimenteringsdijk, als de dijk bij Zwolle doorbreekt dan is het rivierpijl bij Zwolle een meter of twee hoger dan hier bij Kampen. Dan stroomt die in de polder gewoon vol tot het niveau wat het bij Zwolle is.

Jorrit Visser

Oke, dus bij Zwolle is het niveau op dit moment twee meter hoger.

Jan van den Berg

Ja dan komt er twee meter water in te staan, maar als de rivier bij Zwolle nog twee meter hoger is dan de bovenkant van de dijk hier dan stroomt die dijkkring dus helemaal vol net zolang tot dat het over de dijkkring er weer uit stroomt.

Dan hebben we dus een compartimenteringsdijk voor ontworpen, maar die is bijna onbetaalbaar. En we hadden een plan om het water wat er in komt te staan er ook weer eruit te laten want dan komt het water minder hoog in de polder. Dan zou het water er aan de kant van het Ganzendiep, IJsselmeer uit kunnen stromen als er geen storm is en het water over de dijk stroomt.

Vincent Schuurman

Ja er is hier geen kaartje.

Jorrit Visser

Ja ik weet wel wat u bedoelt ik moet alleen een kaartje in mijn hoofd maken.

Jan van den Berg

Ja we hebben van de compartimenteringsdijken wel tekeningen en schetsen.

Jorrit Visser

U zei net zelf al bijvoorbeeld als er aanpassingen in een polder moeten gebeuren dan wordt er ook met de mensen zelf gesproken. En als die elektriciteitshuisjes op het maaiveld staan moet er ook met de elektriciteitsbedrijven worden gesproken. In hoeverre helpt overstromingsrisicozonering om de actoren of om al die verschillende stakeholders bij elkaar te brengen, of samen tot een plan te komen?

Jan van den Berg

Ja dat zal wel moeten, je zal met z'n allen om de tafel moeten. Alleen de vraag is altijd, wij heeft er geld? En de nutsbedrijven die zullen zeggen van, ja die stroomvoorzieningsgebouwen, waarom zouden wij die op een terp moeten zetten? Laat het waterschap maar zorgen dat die dijk op orde is.

Jorrit Visser

Dus het is altijd zoeken naar wie wat gaat betalen?

Vincent Schuurman

Ja daar komt het uiteindelijk wel op neer. Er is wel allemaal dezelfde insteek voor de veiligheid van een gebied en de burgers. Uiteindelijk komt het toch daar op neer. Maar in dat stadium zijn ze op dit moment nog niet.

Jan van den Berg

Maar dat is natuurlijk omdat er ook nog niet zolang is over nagedacht. Waterveiligheids denken moet gewoon nog de tijd hebben en straks komen er een keer tussenstationnetjes van het stroombedrijf die vervangen moeten worden. Dan gaan ze misschien die dingen wel op een terp zetten, tenminste dan gaan zij daar ook anders over nadenken.

Jorrit Visser

Maar dat gebeurt dan alleen als ze echt aan vervanging toe zijn? Iedereen wil het wel veilig hebben en goed voor elkaar, maar het is uiteindelijk altijd zoeken naar wie het uiteindelijk gaat doen, zo moet ik dat bekijken?

Jan van den Berg

Ja, maar de gemeente die heeft uiteindelijk wel de contact met de burgers en staat het kortste bij de bevolking. Dan is het wel logisch dat het dan via de gemeente uiteindelijk wordt uitgedragen.

Jorrit Visser

Mis ik ook nog stakeholder naast bijvoorbeeld de burgers, de nutsbedrijven, de gemeenten, de waterschappen? Zijn er nog meer?

Vincent Schuurman

De provincie.

Jan van den Berg

Investeerders.

Jorrit Visser

Investeerders? Waar moet ik dan aan denken?

Jan van den Berg

Nou er zijn ontwikkelaars die een woonwijk willen gaan bouwen en daar woningen neerzetten en daar geld aan verdienen. Dus het hoeft niet altijd een initiatief van de gemeente te zijn. We hebben zelf ook wel bouwplannen natuurlijk.

Vincent Schuurman

Als je een hele woonwijk hoger moet aanleggen in het kader van de waterveiligheid dan gaan de kosten voor een investeerder veel meer omhoog om z'n woonwijk aan te leggen.

Jan van den Berg

En een investeerder wil graag snel geld verdienen, dus zo goedkoop en snel mogelijk bouwen.

Jorrit Visser

Komt de gemeente daar ook in tegemoet als een investeerder een halve meter hoger zou moeten bouwen?

Jan van den Berg

Dan maken wij dus waterparagrafen voor, en dan zeggen wij dat als je die wijk wilt ontwikkelen moet je op een bepaald niveau gaan bouwen.

Vincent Schuurman

Alleen die zitten in de toelichting van een bestemmingsplan en dat is niet afdwingbaar. Er is geen stok om mee te slaan, het is een toelichting. Dus het bestemmingsplan is niet de juiste plek om wat op te schrijven. Dat is een structuurplan, en niet in de toelichting van een bestemmingsplan. Dat heeft geen enkele meerwaarde, behalve voorlichting.

Jorrit Visser

Ja ze worden voorgelicht maar er zit niks dwingend aan.

Vincent Schuurman

Nee het kan niet worden afgedwongen als het in de toelichting zit.

Jorrit Visser

Worden er ook nog andere regio's in betrokken? Niet dat het alleen rond de gemeente Kampen is of het waterschap Groot Salland?

Jan van den Berg

Ja de veiligheidsregio, en die zitten in Zwolle. Die kijken natuurlijk wel naar de verschillende dijkkringen want het is een veel groter gebied. En ja wij kijken ook weer naar de veiligheidsregio, wat gaan we doen als een gebied overstroomt. Wat kunnen we de mensen vertellen?

Jorrit Visser

Dan wordt er ook over de grens heen gekeken?

Vincent Schuurman

Die gesprekken worden nu gevoerd. Nu met Jurian Bakker, veiligheidscoördinator van de gemeente. Die heeft weer connecties met de veiligheidsregio en dan komt er ook vaak voor in de waterparagrafen of de overstromingsrisicoparagrafen ook vaak voor dat in principe dat er in eerste instantie wordt gekeken naar evacuatie. Omdat er soms geen maatregelen mogelijk zijn om de waterveiligheid te vergroten in bepaalde delen. En de manier van evacuatie moet worden veranderd. De mensen moeten weten wat ze moeten doen en waar ze op kunnen rekenen. En waar ze heen zouden moeten. Dat zal nog heel lastig worden om dat te doen. Merk dat de veiligheidsregio willen

ze dit ook graag alleen zijn we pioniers op dit gebied. Het wordt haast nog nergens gedaan. Daar zijn we nog volop mee in discussie.

In 2010/2011 hebben we samen met de provincie, de provincie trekt dit verhaal. Hebben we een handreiking overstromingsrisicoparagraaf gemaakt samen met de overige gemeenten binnen de provincie. En dan vooral de gemeenten waar de kans op overstroming ook aanwezig zijn. Het is wel een complete handreiking, daar zit die meerlaagsveiligheid die je noemt ook gewoon bij in.

Jan van den Berg

Daar zit een onderdeel wat daar in zit wat de veiligheidsregio dan zou moeten doen is de evacuatie. Maar als wij naar de boeren op Kamereiland gaan waar z'n twaalfduizend koeien zijn, Koeien evacueren? Liever niet. De één heeft een ziekte onder de koeien, de ander heeft dit. Dat spul zou dan bij elkaar worden gezet en ze worden allemaal ziek.

Vincent Schuurman

Of de koeien schieten in de schrik, ze zitten met de melk en ze willen meestal zelf ook niet weg.

Jan van den Berg

Ja ze willen wel voor hun eigen veiligheid weg, eventueel. Maar het vee in geen geval. En als je een grote terp hebt dan kan het vee daar wel blijven. En dan kun je daar wel naar blijven toe gaan om die dieren te verzorgen.

Maar er zijn natuurlijk ook meer mensen in de organisatie die zich bezig houden met de waterplanning. Wij doen het allemaal vanuit de infrastructuur, maar er is ook nog groen en landschap. Die kijken echt naar de inrichting van het landschap en hoe kun je een dijk, een overstroombare dijk of een vluchtplek voor koeien in het landschap inpassen.

En er zitten nog een paar mensen bij de strategie en programma's. Die bewaken de processen dus die controleert eigenlijk de provincie en de waterschappen. Ze houden de grote lijn in de gaten. Zodra het technische aspect aan de man komt worden wij ingeschakeld.

Vincent Schuurman

Dan moet er wel worden gezegd dat de laatste jaren de aandacht voor de waterveiligheid is gegroeid. Als je ziet hoe het vijf of zes jaar geleden ging. Toen was de waterparagraaf één a4tje, de waterparagrafen zijn tegenwoordig stuk langer en ook de risicoparagrafen. Maar ook het aantal mensen wat er mee bezig is sterk gegroeid. Maar nu staat het water eigenlijk als een van de eerste dingen op de agenda. De bewustwording en er zijn steeds meer mensen mee bezig, het water wordt steeds meer van te voren er al bij betrokken. Die ontwikkeling kun je hier wel goed zien.

Jan van den Berg

Maar er lopen steeds meer mensen binnen de organisatie die er verantwoordelijk voor zijn en die er mee bezig zijn.

Jorrit Visser

De bewustwording is dus duidelijk aan het groeien

Vincent Schuurman

Ja het staat steeds nadrukkelijker op de agenda.

Jan van den Berg

Ja ook op bestuurlijk vlak. Gemeentebestuur en de gemeenteraad die hebben daar ontzettend veel aandacht voor. Ze weten precies hoe de situatie in de gemeente Kampen in. Met een beetje storm schiet het waterpeil hier in de IJssel met een anderhalve meter omhoog.

Jorrit Visser

Ja precies, de gemeente Kampen is hier wel een voorloper in?

Vincent Schuurman

Nou dat weet ik niet. Het heeft ook te maken met de zomerbedverlaging in een stuk van de IJssel wat hier bij Kampen plaats gaat vinden. Voor de waterveiligheid, aandacht voor het Reevediep.

Jan van den Berg

Ja dat doe je allemaal voor de waterveiligheid, om Zwolle waterveilig te maken. En hier moeten de maatregelen plaats vinden. Daar zitten voor- en nadelen aan.

Vincent Schuurman

Ja er zijn hele heftige discussies geweest over of het nu wel of niet waterveilig wordt.

Jan van den Berg

Volgend jaar beginnen ze daar aan.

Vincent Schuurman

De kilometers dijk wordt kleiner, wordt het nu wel of niet veiliger. Die discussie vindt zeker plaats.

Jorrit Visser

Reevediep is één van de projecten van ruimte voor de rivier toch?

Jan van den Berg

Ja, daarnaast heeft de gemeente Kampen dus een woningbouwplan als een kans er aan vastgeplakt voor 1300 woningen die uitzicht hebben op de bypass. Iedereen wil hier graag aan de rivier wonen, mooi stads wonen. Daar wordt een nieuwe woonwijk aan de bypass ontwikkeld. Er worden verschillende categorieën woningen gebouwd, ook kun je met een relatief goedkope woning aan de bypass wonen. Iedereen heeft de zelfde kans.

Jorrit Visser

Hier kun je zien dat er bij een ontwikkeling van een bepaald gebied verschillende partijen betrokken zijn?

Vincent Schuurman

Ja bij zulke projecten wordt de bewustwording alleen maar sterker bij de mensen.

Jan van den Berg

Net zo goed als dat er voordelen aanzitten zitten er ook vaak nadelen aan een plan. Rijkswaterstaat heeft hier bijvoorbeeld voor de bypass en de zomerbedverlaging z'n 250 pijlbuizen in het gebied gezet onder andere in de binnenstad. In de binnenstad staan ook veel monumenten en die hangen wel eens wat tegen elkaar of staan scheef. En dan zakt het grondwater en gaat de fundering er aan, het wordt wel allemaal gemonitord. De verwachting is wel dat de grondwaterspiegel weer iets stijgt, en dat zo de fundering nog enigszins goed.

Vincent Schuurman

Maar wij krijgen wel weer een heel goed beeld over hoe de grondwaterstand bij ons in de gemeente zijn. Als er dan een bouwprogramma is weten we gelijk wat de grondwaterstand is. We kunnen het nu redelijk mooi in kaart brengen. Dat is dan weer een voordeel.

Jorrit Visser

In het ontwerp nationaal waterplan is een nieuwe aanpak gepresenteerd. Een overstrooming is niet

helemaal meer uit te sluiten, wat vroeger wel vaak werd gedacht. Zolang ze de dijken maar bleven verhogen dan valt de overstroming uit te sluiten. Daarom gaan ook steeds meer aandacht uit naar de gevolgen van een overstroming. Wat kan er gebeuren, hoe gaan we dat oplossen? Daarom is er naar mijn weten ook de meerlaagsveiligheid gepresenteerd. Overstromingsrisicozonering komt in deze meerlaagsveiligheid onder de tweede laag, de duurzame ruimtelijke planning. In hoeverre is overstromingsrisicozonering duurzaam volgens jullie?

Jan van den Berg

Het is wel voor de lange termijn. En we hebben hier een woonwijk die we hoger hebben aangelegd ook met het oog op klimaatverandering en zeespiegelstijging. Wij hebben hier er voor gekozen om de woonwijk 10 cm hoger aan te leggen dan wat in eerste instantie was berekend. En dat hebben we geregeld in het gemeentelijk rioleringsplan waarin we droogleggingseisen hebben staan omdat we ook een taak in de grondwater hebben. De drooglegging moet minimaal 1 meter boven de gemiddelde hoogste grondwaterstand zijn. En dan gaat het niveau van de aanleg van de woonwijk, wat eigenlijk een norm is die een beetje vooruit loopt qua tijd. Want eigenlijk zou je nu nog 20cm lager aan kunnen leggen. Maar een woonwijk staat langer dan 100 jaar dus daarom zeggen we nu al omhoog die wijk. En als het kan moet het vloerpeil waarop je bouwt extra hoog liggen zodat je later de infrastructuur alsnog kan ophogen.

Jorrit Visser

Dit is dus een duurzame maatregelen?

Jan van den Berg

Ja maar het is voor nu wel een grote investering.

Jorrit Visser

Klopt maar voor de lange termijn is het een goede zaak.

Vincent Schuurman

Ik ken nog wel een paar voorbeelden. Zo is het nieuwe van der Valk hotel aan de A28 voor Zwolle hoger opgezet dat op het moment er een overstroming plaats vindt dat het hotel en de voorzieningen boven dat peil komen. Deze zitten op een dusdanig niveau dat het veilig is. En een verzorgingstehuis in Zwolle is ook nadrukkelijk 2,5 a 3 meter hoger aangelegd dan de rest van het gebied. Wat dus voor die bewoners die natuurlijk al minder ter been zijn een stuk minder risico's met elkaar met zich mee brengt. En het is een vluchtlocatie voor de rest van de wijk tijdens een overstroming. Daar zouden ze in principe terecht kunnen. Om te zeggen of het duurzaam is laat ik in het midden. De ontsluiting er naar toe zou lastiger worden.

Jorrit Visser

Ja dat brengt weer meer investeringen met zich mee.

Vincent Schuurman

Maar dat moet nog allemaal wat ik ook zeg ook qua evacuatie nog verder uitgewerkt worden. Hoe moet zoiets ingericht worden? Via het bestemmingsplan? Het zou ook anders moeten, want niet iedereen leest het bestemmingsplan.

Jan van den Berg

Met vluchtroutes, moet er in één richting worden gereden of twee richtingen.

Vincent Schuurman

Maar bij bepaalde nieuwbouw zijn er gewoon niet de mogelijkheden om met de meerlaagsveiligheid te werken.

Jorrit Visser

Technisch en financieel niet?

Vincent Schuurman

Ja

Jan van den Berg

Kijk hier kan wel van de ene naar de andere polder worden gevlucht. Als dijkkring 10 overstroomd komen er veel mensen naar de kant van Kampen, naar dijkkring 11. Alle dijken breken niet tegelijk door.

Vincent Schuurman

Waar je dan vooral moet zijn is bij de Oostelijke wijken. De wijken die op de zandrug liggen of een rivierduin.

Jan van den Berg

Van de stad Kampen werd ook altijd gezegd dat die op een rivierduin lag, maar dat is niet het geval.

Jorrit Visser

Daar werd eerder wel vanuit gegaan?

Jan van den Berg

Ja, mensen die hier komen die zeggen dat de oude binnenstad op een rivierduin lag. Nee de sint Nicolaaskerk die staat nu gewoon in de binnenstad maar die hebben ze vroeger op een terp gebouwd van 4,5 meter hoog. Dus de hele binnenstad van Kampen is gewoon opgehoogd.

Vincent Schuurman

Vroeger werd er dus ook al een beetje aan de waterveiligheid nagedacht. Maar voor de veiligheid zou je echt naar de Oostelijke wijken moeten gaan.

Jan van den Berg

Maar die zijn ook gewoon opgehoogd. Want bij afgravingen kwamen ze onder de wijk op verschillende niveaus beerputten tegen. Zo kon er de conclusie worden getrokken dat ze toch steeds meer de hoogte in zijn gegaan.

Jorrit Visser

Ik heb ook gelezen dat overstromingsrisicozonering de huidige regelgeving niet in de weg mag zitten, het mag niet conflicterend zijn. Dus als er iets gaat veranderen zal het uit een organisatie zelf moeten komen.

Jan van den Berg

Misschien buiten de dijken, maar we hebben hier ook buitendijks gebed. Daar is wel het initiatief van de gemeente. Als wij hier een haven aanleggen leggen we die wel op een dusdanige hoogte aan dat die ook redelijk waterveilig is. Als dat altijd op de lange termijn dan zo is is de vraag, maar dan kan er altijd op de lange termijn er nog wat aan gedaan worden.

Jorrit Visser

Maar het is niet verplicht, dit komt dan uit de gemeente zelf als ik dat zo begrijp.

Vincent Schuurman

Nou het is eigenlijk ook wel een beetje verplicht, want de omgevingsvisie van de provincie Overijssel

staat gewoon dat voor bepaalde dijkeringen dus dijkeringen 11 en 12. Overstromingsrisico dit is en daar moet wel aan getoetst worden. Hoe diep kan het daar zijn of hoe snel komt het daar. Er worden dan verschillende berekeningen gemaakt waar de dijk zou kunnen doorbreken en wat de risico's dan zijn. De Overstromingsrisico zouden wij altijd moeten maken en op papier zetten. Dus in principe, de verplichting? Dat is dit dus, dit is wat wij krijgen opgelegd vanuit de provincie. Ik zou het niet vrijwillig noemen en ten tweede moet er gewoon echt over nagedacht worden. Voor de veiligheid en voor de mensen die er willen gaan bouwen.

Jan van den Berg

Maar niet alles kan gewoon op dijkniveau gebouwd worden.

Vincent Schuurman

Dat kan gewoon niet. Zoals het geval met 's-Heerenbroek, een kleine kern waar een kleine wijk bij komt. Het gaat hier om twaalf woningen. Maar op het moment dat je de overstromingsrisico wil beperken zal je de wijk 1,5 meter hoger moeten aanleggen dan de aangrenzende wijken. Het zal technisch misschien mogelijk moeten zijn maar het brengt zoveel kosten met zich mee en landschappelijk is het gewoon niet in te passen.

Jorrit Visser

En omdat het een kleine kern is.

Vincent Schuurman

Ja het is gewoon een kleine kern. En als je ergens inbreiding hebt waar overstromingsrisico is ga je de woningen niet anderhalf meter hoger maken. Maar er kunnen wel functies binnenhuis hoger worden geplaatst, maar die verplichting kan je niet opleggen. Een meterkast is verplicht om die binnen drie meter van de voordeur te hebben. Die kan je op de eerste verdieping plaatsen.

Jan van den Berg

Maar bij grotere werken is dat gewoon makkelijker in te plannen. Want bij het plan van de bypass zit een woningplan van 1300 woningen en die staan dan op een klimaatdijk die twee meter hoger wordt aangelegd dan dat de berekende dijkhoogte is. En daar bovenop komen de woningen. Dan bouw je wel klimaatbestendig, boven op de dijk. En het deel achter de dijk wordt beschermd door een overhoogte van twee meter.

Jorrit Visser

En dan zie je dat dat weer samen gaat met andere plannen. Ik heb al aan het gesprek gemerkt dat jullie al bij veel projecten zijn betrokken. Wat zijn nou de belangrijkste projecten in de gemeente?

Jan van den Berg

De bypass, Reevediep, Zomerbedverlaging. Dat zijn waterprojecten geen woningbouwprojecten. De compartimenteringsdijk zal nog een mooi plan kunnen zijn.

Vincent Schuurman

Maar dat is financieel lastig.

Jan van den Berg

Het is berekend dat alles bij elkaar zo'n 30 miljoen gaat kosten. Als je dat moet financieren moet je of een lange termijn visie hebben of subsidies krijgen. Maar ik zeg zelf er liggen nu weilanden op bepaalde plekken en die hebben een waarde, als je daar woningbouwgrond van maakt waar je bijvoorbeeld landhuizen op kan zetten; je verkoopt de grond goedkoop maar je stelt de verplichting eraan dat ze het op een bepaald niveau moeten bouwen heb je al een stuk dijk klaar. Maar dat is ook weer verschuiving van woningbouwcontingenten. De projecten worden gepland naar behoefte maar

ga je de woningen verplaatsen dan zal het ergens anders worden weg gehaald. Wie zijn plan is het dan? Dan gaan andere projecten er onder leiden.

Vincent Schuurman

Ik ben zelf wel heel benieuwd naar het Reevediep en de zomerbedverlaging. Daar wordt het anderhalf meter verdiept. En wat voor gevolgen heeft dat voor de grondwaterstand. Daar zit nu een kleilaag maar als je dat doorbreekt wordt de stabiliteit ook anders. Deze zomerbedverlaging heeft allemaal te maken om het waterpeil bij Zwolle te verlagen. Die maatregelen worden hier uitgevoerd. Lijkt mij een heel interessant project en hoe dat gaat lopen.

Jorrit Visser

Dus die maatregelen worden hier genomen.

Jan van den Berg

Alle maatregelen in het programma ruimte voor de rivier worden genomen omdat het peil bovenstrooms te verlagen. En om daar de veiligheid te bieden.

Jorrit Visser

Uiteindelijk is het doel om de waterstand bij Lobith te verlagen?

Vincent Schuurman

Nou dat is wel heel ver van hier. Maar in combinatie van de maatregelen komt het daar wel een beetje op neer. Maar het Reevediep heeft ook wel invloed voor Kampen. Maar het Reevediep en de zomerbedverlaging zijn echt de grootste projecten voor de waterveiligheid.

Jorrit Visser

Weten jullie ook nog andere locaties waar overstromingsrisico van toepassing is?

Jan van den Berg

Ja de buurgemeenten. Zwolle, Zwarte Waterland, Deventer.

Vincent Schuurman

Ja Deventer, daar zijn ze net klaar. Maar dat heeft ook te maken met de maatregelen voor Ruimte voor de Rivier.

Jan van den Berg

Maar in Rotterdam in de buurt zijn de grote gebieden. Zulke gebieden hebben wij hier natuurlijk niet zoveel.

*** Einde transcriptie